

УДК 336.71:005.52:005.334(075.8)
У 67

Колектив авторів

Керівник авторського колективу д.е.н., професор **Л.О. Примостка** (вступ; розділ 1; п.п.2.4; 5.1–5.3; 5.7; п.п. 6.1–6.5 у співавторстві; розділ 7; п.п. 8.3–8.7; п.п. 10.4 – у співавторстві; п.п. 11.1, 11.3; п.п. 12.1, 12.2, 12.4), к.е.н., професор **І.В. Краснова** (розділ 4, п.п. 4.5 – у співавторстві), д.е.н., професор **О.О.Примостка** (п.п. 2.1- 2.2), к.е.н., доцент **В.В. Лавренюк** (п.п. 5.5–5.6; п.п. 10.1–10.3, 10.5), к.е.н., доцент **П.М. Чуб** (розділ 3; п.п. 5.4; п.п. 6.3–6.5 у співавторстві), к.е.н., доцент **А.В. Нікітін** (п.п. 11.4), к.е.н., доцент **В.Г. Шевалдіна** (п.п. 4.5 – у співавторстві), к.е.н., доцент **О.І. Шварц** (розділ 9), к.е.н., доцент **А.М. Суторміна** (п.п. 8.1 у співавторстві), к.е.н., доцент **К.М. Суторміна** (п.п. 10.4 у співавторстві), к.ф.н., доцент **Є.В. Позднішев** (п.п. 11.5), к.е.н. **Н.С Білань** (п.п. 6.1–6.2 у співавторстві, 8.1 у співавторстві; 8.2), к.е.н. **А.О. Примостка** (п.п. 12.3), **М.Я. Білань** (п.п. 2.3), **І.В. Домінова** (п.п.11.2).

Рецензенти

О. І. Береславська, д.е.н., проф.
(Університет державної фіскальної служби України)
О. Д. Вовчак, д.е.н., проф.
(ДВНЗ «Університет банківської справи»)
О. О. Терещенко, д.е.н., проф.
(Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана)

Редакційна колегія фінансово-економічного факультету

Голова редакційної колегії: Хлівний В. К., проф., к.е.н.
Відповідальний секретар редакційної колегії: Мурашко О. В., доц., к.е.н.
Члени редакційної колегії: Аржевітін С. М., д.е.н.; Гаманкова О. О., проф., д.е.н.; Гапонюк М. А., проф., к.е.н.; Майорова Т. В., проф., д.е.н.; Опарін В. М., проф., д.е.н.; Примостка Л. О., проф., д.е.н.; Терещенко О. О., проф., д.е.н.; Федосов В. М., проф., д.е.н.

*Рекомендовано до друку Вченою радою КНЕУ
Протокол № 9 від 22.06.2017*

У 67 Управління банківськими ризиками [Електронний ресурс]: підручник /
Л. О. Примостка, І. В. Краснова, В. В. Лавренюк та ін. — Київ : КНЕУ, 2018.
— 535, [1] с.
ISBN 978-966-926-201-1

Підручник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Управління банківськими ризиками», включеної до навчального плану підготовки магістрів з банківської справи. У підручнику викладено питання економічної сутності та класифікації ризиків у банківській сфері; принципи побудови та складові системи ризик-менеджменту в банку; прийоми ідентифікації та оцінювання банківських ризиків; методи управління ризиками; інструментарій управління ринковими ризиками; механізми хеджування ризиків; особливості оцінювання системного та комплаєнс ризиків; процедури контролю та моніторингу банківських ризиків. Матеріал викладено з урахуванням вимог Національного банку України щодо організації систем ризик-менеджменту у вітчизняних банках та міжнародного досвіду управління банківськими ризиками. Розгляд базових положень супроводжується значною кількістю прикладів.

Підручник дозволить сформулювати системні знання з теорії та практики управління банківськими ризиками, вивчити методи ідентифікації, оцінювання, контролю та моніторингу банківських ризиків, оволодіти навичками раціональної організації систем ризик-менеджменту в банках.

Для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей магістерського рівня підготовки, аспірантів, викладачів, спеціалістів банківської системи.

УДК 336.71:005.52:005.334(075.8)

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978-966-926-201-1

© Л. О. Примостка, І. В. Краснова,
В. В. Лавренюк та ін., 2018
© КНЕУ, 2018

Зміст

Вступ	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ	8
1.1. Сутність та фактори виникнення економічних ризиків.	8
1.2. Загальна характеристика та класифікація банківських ризиків.	13
1.3. Зміст, завдання та принципи управління банківськими ризиками	22
1.4. Етапи процесу управління ризиками.	25
1.5. Стратегії управління банківськими ризиками.	30
1.6. Взаємозв'язок ризиків із фінансовими результатами діяльності банку ...	36
Розділ 2. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	46
2.1. Виявлення та ідентифікація банківських ризиків	46
2.2. Кількісні показники оцінювання банківських ризиків	52
2.3. Математичні методи оцінювання ризиків	61
2.4. VaR-метод кількісної оцінки ризику.	74
Розділ 3. МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ	86
3.1. Класифікація методів управління банківськими ризиками.	86
3.2. Методи уникнення банківських ризиків	88
3.3. Методи самостійного зниження банківських ризиків	89
3.4. Методи трансферу (передавання) банківських ризиків.	101
Розділ 4. КОНТРОЛЬ ТА МОНІТОРИНГ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	115
4.1. Функції та завдання внутрішньобанківського контролю ризиків	115
4.2. Ризик-орієнтований підхід до побудови внутрішнього контролю в банку	122
4.3. Внутрішній контроль комплаєнс-ризиків банку	127
4.4. Моніторинг банківських ризиків.	131
4.5. Інформаційні звіти в системі моніторингу банківських ризиків.	141
4.6. Організаційна структура служби внутрішнього контролю в банках.	144
Розділ 5. УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ	154
5.1. Сутність та джерела виникнення кредитних ризиків у діяльності банку .	154
5.2. Методи управління кредитним ризиком банку	163
5.3. Управління ризиком окремого кредиту.	171
5.4. Класифікаційні моделі оцінки кредитного ризику	187
5.5. Загальні вимоги регулятивних органів до оцінки кредитних ризиків за активними операціями банків	191
5.6. Визначення кредитних ризиків за активними операціями банків в Україні.	208
5.7. Ефективність управління кредитними ризиками банку	216

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

Після вивчення цього розділу Ви будете знати:

- ✓ сутність та специфіку понять «економічний ризик» та «банківський ризик»;
- ✓ визначення ризику з позицій НБУ та з позицій банку;
- ✓ різні підходи до класифікації банківських ризиків;
- ✓ основну мету управління банківськими ризиками;
- ✓ принципи та завдання управління банківськими ризиками;
- ✓ правила управління банківськими ризиками;
- ✓ етапи процесу управління банківськими ризиками;
- ✓ основні показники оцінювання ризиків банку;
- ✓ стратегії та моделі управління банківськими ризиками;
- ✓ взаємозв'язок ризиків та фінансових результатів діяльності банку.

1.1. Сутність та фактори виникнення економічних ризиків

З розвитком цивілізації суспільство, попри всі уживані заходи, не може запобігти глобальним конфліктам, міжнародним кризам, політичним помилкам та непередбачуваним ситуаціям, а тому рівень ризикованості постійно та неупинно зростає. Причинами цього є науково-технічний прогрес, зростання динамічності всіх процесів, розвиток засобів комунікацій. Обмеженість природних, людських і фінансових ресурсів, невизначеність середовища діяльності суб'єктів призводить до появи нових ризиків та зростання їх впливу на всі сфери діяльності людства. Будь-яка економічна діяльність супроводжується численними ризиками. Тому поява підприємницьких ризиків є об'єктивною реальністю, зумовленою невизначеністю середовища діяльності суб'єктів та обмеженістю природних, людських і фінансових ресурсів.

Ризиків неможливо уникнути повністю, тому ними потрібно свідомо управляти, пам'ятаючи про те, що всі види ризиків взаємопов'язані, а їх рівень постійно змінюється під впливом динамічного оточення. В сучасних умовах

процес управління ризиками розглядається як ключовий напрям менеджменту, значна увага приділяється вивченню ризикових сфер і основних видів ризиків, пошуку ефективних методів їх оцінювання, контролю та моніторингу, а також створенню відповідних систем ризик-менеджменту.

У загальному випадку **ризиком** називають невизначеність щодо здійснення тієї чи іншої події в майбутньому. **Ризик** — це ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними відхиленнями, що, зрештою, призведе до небажаних наслідків.

Ризик — складне явище, яке має багато причин та джерел виникнення, відтак з'являється можливість різноманітних тлумачень сутності ризику та трактування його з різних позицій. В сучасній економічній літературі та практиці термін «ризик» вживається досить часто, і залежно від контексту в це поняття вкладається різний зміст, оскільки визначення ризику багатогранне. Як наслідок, поняття «ризик» ще не дістало остаточного тлумачення. Зокрема, існує кілька версій походження цього терміна [1, с. 10–11]. За однією з них термін «ризик» іспано-португальського походження і означає «підводну відвісню скелю, скалу», за іншою — термін походить від староіталійського «*risicare*», що означає «лавірувати між», за третьою версією термін походить від грецького «*risikon*», «*risa*» — скала, скеля.

Зміст терміна «ризик» розкривається в тлумачних словниках. В американському словнику англійської мови Н. Уебстера (1828 р.) ризик — це «опасность, возможность убытков или ущерба»; в тлумачному словнику В. Даля (1863р.) — «пускаться наудачу, идти на авось, делать без верного расчета»; у Словнику російської мови С. Ожегова (1960р.) — «возможная опасность», «действие наудачу в надежде на счастливый случай»; в Большом экономическом словаре (1998 р.) — «возможность наступления события с отрицательными последствиями в результате определенных решений или действий» [12]. Наведені визначення по суті досить близькі між собою й акцентують увагу на можливих загрозах, що призводять до збитків та втрат, тобто до негативних наслідків подій чи прийнятих рішень. Імовірність настання негативних наслідків є кількісною мірою ризику.

Загалом в економічній науці сформувалося дві теорії ризику — класична та неокласична. Засновники класичної теорії, Дж. Міль та Н. У. Сеньйор, розглядали ризик як математичне очікування втрат, що можуть виникнути в результаті реалізації обраного рішення, тобто ризик визначається як збитки, заподіяні реалізацією певного управлінського рішення [3, с.46]. За такого підходу ризик трактується виключно як ймовірність настання події, яка матиме негативний вплив на об'єкт дослідження.

Прихильники неокласичної теорії підприємницького ризику, розробленої в 20–30-х роках ХХ ст., дотримувались інших поглядів. Так, А.Маршал і А.Пігу вважали, що ризик — це ймовірність відхилення від поставлених цілей. Згідно неокласичного підходу ризик може означати як ймовірність отримання збитків, так і ймовірність отримання неочікуваних прибутків. Розвиток неокласичної теорії ризику продовжив Дж. М. Кейнс, який обґрунтував поняття «схильність до ризику» як специфічну властивість підприємця. Подальший розвиток теорії

ризик у своїх працях американські вчені Дж. Нейман та О. Моргенштерн, а також угорські економісти Т. Бачкаї, Д. Мессен [7]. Значний вклад у розвиток теорії та практики ризику внесли американські економісти, лауреати Нобелівської премії Г. Марковіц, У. Шарп, Ф. Найт. Невизначеність середовища призводить до виникнення ризикованої ситуації, яка може завершитися як з позитивними для суб'єкта діяльності результатами, так мати й небажані наслідки, що набувають форми збитків. Таким чином, дискусія точиться навколо питання доцільності визнання ризиком події, яка має позитивний вплив на об'єкт дослідження [12].

В XXI столітті вивчення проблем ризикованості відбувається особливо активно. Більшістю науковців висновки зроблено переважно однозначні: ризик є об'єктивною реальністю, виникає внаслідок невизначеності майбутнього і відображає міру (ступінь) відхилення від сподіваного результату. Невизначеність середовища призводить до виникнення ризикової ситуації, яка може завершитися позитивними для суб'єкта діяльності результатами або мати небажані наслідки, що набувають форми збитків. «Оскільки важко збільшити дохід без додаткового ризику, компромісне співвідношення між ризиком і доходом — звичайне явище у фінансовому світі» [5, с. 64]. Тому більшість вчених дотримуються позиції, що ризик — це несприятливий розвиток подій, який призводить до втрат, а ймовірність настання негативних наслідків є кількісною мірою ризику.

Основною причиною виникнення ризиків є невизначеність середовища діяльності, що, у свою чергу, зумовлено такими чинниками, як брак повної та достовірної інформації про зовнішнє середовище; обмеженість можливостей суб'єкта підприємництва щодо сприйняття та опрацювання інформації, яка до нього надходить; випадковість появи несприятливих подій у процесі здійснення діяльності; свідома протидія учасників ринку, зокрема конкурентів; виникнення трудових конфліктів; порушення договірних зобов'язань; політичні рішення, які істотно впливають на економіку (рис. 1.1).

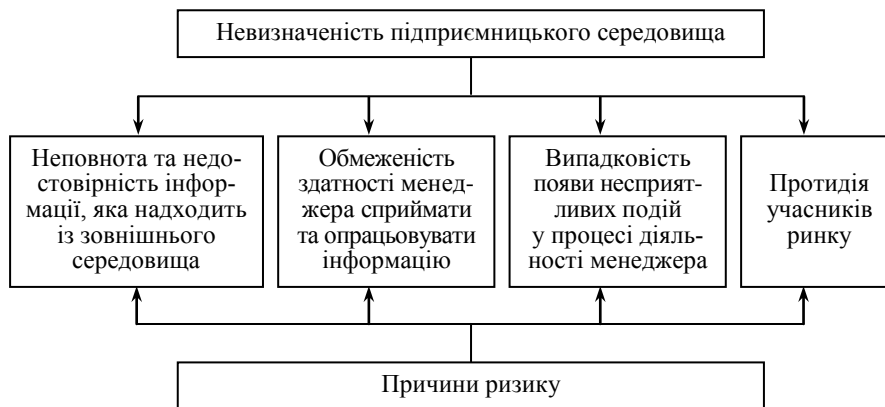

Рис. 1.1. Причини виникнення невизначеності та ризику [1, с. 9]

Умови та обставини, які призводять до негативних наслідків та небажаних подій, називають факторами ризику. У процесі виявлення факторів ризику необхідно з'ясувати їх природу. За наявності повної та достовірної інформації фактори ризику є визначеними і можуть бути відомі з достатньо високим рівнем точності. Якщо ж інформація неповна та (або) недостовірна, то фактори ризику характеризуються як невизначені. Виявлення та оцінювання таких факторів потребує застосування спеціальних методичних підходів, зокрема методів математичної статистики та теорії нечітких множин.

У реальній практиці фактори ризику здебільшого мають змішаний характер. При формуванні загального переліку факторів ризику їх доцільно поділити на зовнішні та внутрішні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

СУКУПНІСТЬ ФАКТОРІВ ВИНИКНЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

Зовнішні фактори ризику	Внутрішні фактори ризику
<p>Політичні:</p> <ul style="list-style-type: none"> — зміна законодавства; — заборона на здійснення банківської діяльності або окремих банківських операцій; — заборона на здійснення діяльності на міжнародних фінансових ринках та міжнародних платежів; — заборона на економічні відносини з конкретною іноземною державою; — установлення державної монополії на здійснення банківської діяльності або окремих її видів; — істотне обмеження або втрата незалежності центрального банку. <p>Соціально-економічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> — інфляція; — дефляція; — платіжна криза; — зміна правил валютного регулювання; — зміна політики рефінансування центрального банку; — зміна податкового законодавства; — кримінальні фактори; — соціально-демографічна криза або зміна соціально-демографічної ситуації в країні. <p>Регіонально-галузеві:</p> <ul style="list-style-type: none"> — галузеві кризи; — екологічні кризи в регіоні; — погіршення фінансового стану підприємств регіону; — посилення конкуренції серед суб'єктів фінансового ринку; — нерозвиненість інфраструктури в регіоні 	<p>Фінансові:</p> <ul style="list-style-type: none"> — втрата ліквідності; — неплатоспроможність; — банкрутство; — зниження дохідності операцій; — втрата фінансової незалежності; — погіршення фінансового стану клієнтів чи партнерів; — підвищення вартості ресурсів. <p>Організаційні:</p> <ul style="list-style-type: none"> — недостатнє кадрове забезпечення; — низький рівень професіоналізму; — недосконалість систем прийняття управлінських рішень; — неадекватна організаційна структура банку; — недостатній контроль. <p>Функціональні:</p> <ul style="list-style-type: none"> — операційна діяльність; — технологічні збої; — інноваційна діяльність; — недосконалі системи безпеки; — недостатня або недостовірна інформація; — юридичні помилки; — неправильно обрана стратегія розвитку; — недиверсифікована клієнтська база банку; — концентрація кредитного портфеля

Оскільки економічні ризики досить різноманітні, в науковій літературі наведено різні трактування та підходи до класифікації ризиків. Класифікація еко-

номічних ризиків проводиться залежно від покладеної в її основу класифікаційної ознаки (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

Класифікаційна ознака	Вид ризику
Сфера виникнення	Зовнішні
	Внутрішні
Можливість кількісного оцінювання	Квантифіковані
	Неквантифіковані
Можливість мінімізації	Ризик, який може бути знижений
	Ризик, який не піддається мінімізації
Ступінь ризику	Безризикова діяльність
	Мінімальний ризик
	Допустимий (виправданий) ризик
	Критичний ризик
	Катастрофічний ризик
Причина виникнення	Непевність майбутнього
	Непередбачуваність
	Недостатня інформація
Характер виникнення	Чистий (пов'язаний з основною діяльністю)
	Спекулятивний
Етап відтворювального процесу	Розроблення
	Виробництво
	Продаж
	Зростання
	Згорання діяльності
Сторона, яка зазнає збитків	Замовник
	Партнери
	Виконавець
Джерела виникнення	Системний
	Несистемний
Зв'язок з економічною вигодою	Ризик, який безпосередньо пов'язаний з економічною вигодою
	Ризики, для яких не існує безпосереднього зв'язку з економічною вигодою
Вплив на окремі показники	Ризик надходжень
	Ризик зменшення капіталу
	Ризик зростання витрат
	Ризик зниження рентабельності
	Ризик втрати ліквідності

Виявлення факторів та джерел виникнення ризиків дає змогу їх вивчити, ідентифікувати, виявити логічний взаємозв'язок і підібрати найефективніші методи оцінювання та управління. Усвідомлення наявності ризикових сфер та факторів ризику сприяє формуванню свідомого ставлення до процесу управління ризиками, дає змогу організувати цей процес так, щоб прояв факторів ризику не став несподіванкою для керівництва, а управлінські рішення не приймалися поспіхом.

1.2. Загальна характеристика та класифікація банківських ризиків

Ризики є невід'ємною складовою банківської діяльності. У цілому банківська сфера характеризується вищою ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. У банківській справі, як і в інших видах бізнесу, ризик пов'язується насамперед з фінансовими втратами, що виникають у разі реалізації певних ризиків.

Висока ризикованість банківської діяльності зумовлена специфікою тих функцій, які виконує кожен банк. Банки мають багато партнерів, клієнтів, позичальників, фінансовий стан котрих безпосередньо впливає на їхнє становище. Діяльність банку дуже різноманітна і включає операції залучення коштів, випуск та купівлю цінних паперів, видачу кредитів, факторинг, лізинг, забезпечення клієнтів готівкою тощо. Здійснення кожної банківської операції пов'язане з можливістю реалізації кількох ризиків.

Через те, що банк одночасно здійснює і активні, і пасивні операції, виникають додаткові ризики, такі як ризик незбалансованої ліквідності, ризик розриву в строках залучення та розміщення коштів, валютний ризик. Це спонукає до пошуку особливих підходів до обмеження їх впливу, які дістали назву «управління активами і пасивами банку».

Діяльність операційних підрозділів, обов'язковість застосування високотехнологічних інформаційних та телекомунікаційних систем, необхідність постійного контролю, реалізація функцій маркетингової служби супроводжуються низкою функціональних банківських ризиків, яких можуть уникнути інші суб'єкти підприємницької діяльності.

Крім того, саме банківська система в більшості країн світу підлягає жорсткому регулюванню з боку держави та спеціальних органів нагляду. Банк наражається на низку зовнішніх щодо нього ризиків, причому деякі з них, наприклад ризик невідповідності умовам державного регулювання, мають першочергове значення в діяльності банку.

Незважаючи на те, що банківська діяльність супроводжується численними ризиками, саме банки покликані уособлювати надійність та безпеку. Оскільки банкіри працюють здебільшого з чужими грошима, то повинні намагатися знизити ризикованість своєї діяльності навіть більшою мірою, ніж інші підприємці. Отже, управління ризиками розглядається як один із важливих напрямів банківської діяльності.

Національний банк України (НБУ) приділяє особливу увагу організації процесу управління ризиками в банках та створенню адекватних систем ризик-менеджменту в кожній банківській установі.

НБУ визначає банківський ризик за його впливом на капітал та надходження банку.

З позиції НБУ ризик — це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, матимуть негативний вплив на капітал та (або) надходження банку.

З позицій банку ризик — це ймовірність недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників. Такі збитки можуть бути прямими (доходи чи капітал) чи непрямими (накладення обмежень на здатність банку досягти поставлених бізнес-цілей).

Реалізація ризиків означає виникнення збитків у тій чи іншій формі.

У процесі управління ризиками доцільно розрізняти очікувані та неочікувані збитки.

Очікувані збитки — це збитки, про які керівництво банку знає або мусить знати. Наприклад, очікуваний рівень збитків за кредитним портфелем банку. Очікувані збитки завжди мають місце в банківській діяльності, а тому в кожній банківській установі створюються спеціальні резерви, призначені для покриття ризиків. Отже, джерелом покриття очікуваних збитків банку є спеціальні резерви банку.

Неочікувані збитки — це збитки, пов'язані з непередбачуваними подіями. Наприклад, системна криза, міжнародні фінансові кризи, непередбачувані політичні катаклізми. Джерелом покриття неочікуваних збитків є капітал банку.

З погляду джерел виникнення банківські ризики поділяються на зовнішні (ендогенні) і внутрішні (екзогенні) (рис. 1.2).

До **зовнішніх** належать ризики, які виникають у зовнішньому щодо банку середовищі і безпосередньо не залежать від його діяльності. Це політичні, правові, соціальні та загальноекономічні ризики, що виникають у разі загострення економічної кризи в країні, політичної нестабільності, війни, заборони на платежі за кордон, консолідації боргів, введення ембарго, відміни імпорتنих ліцензій, стихійного лиха (пожежі, повені, землетруси), приватизації, націоналізації, неадекватного правового регулювання тощо.

Основними чинниками, які впливають на рівень зовнішніх ризиків, є **політичні** та **економічні**. Усі інші чинники — демографічні, соціальні, географічні — розглядаються крізь призму політичних та економічних чинників.

Внутрішні ризики банку поділяються на фінансові та функціональні.

Фінансові ризики визначаються ймовірністю грошових втрат і пов'язуються з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів і пасивів. До фінансових ризиків належать валютний, кредитний, ринковий, ризик ліквідності, ризик зміни процентних ставок. Вони утворюють найчисленнішу групу банківських ризиків.

У свою чергу, фінансові ризики поділяються на цінові та нецінові.

Цінові ризики пов'язані з можливою зміною дохідності чи вартості активів і зобов'язань банку внаслідок зміни ринкових цін на фінансові та фізичні активи,

що перебувають на балансі банку або обліковуються на позабалансових рахунках.

Під фінансовими активами розуміють грошові кошти, іноземну валюту, цінні папери; до фізичних активів відносять дорогоцінні метали, нафту, зерно, кольорові метали тощо. Тут ідеться про реальні активи, тобто фінансові інструменти або товари, які можуть обліковуватися як за активними, так і за пасивними банківськими рахунками, а також за позабалансовими статтями. Отже, зміна ринкової ціни таких активів тягне за собою зміну вартості активних, пасивних статей балансу або позабалансових зобов'язань банку.

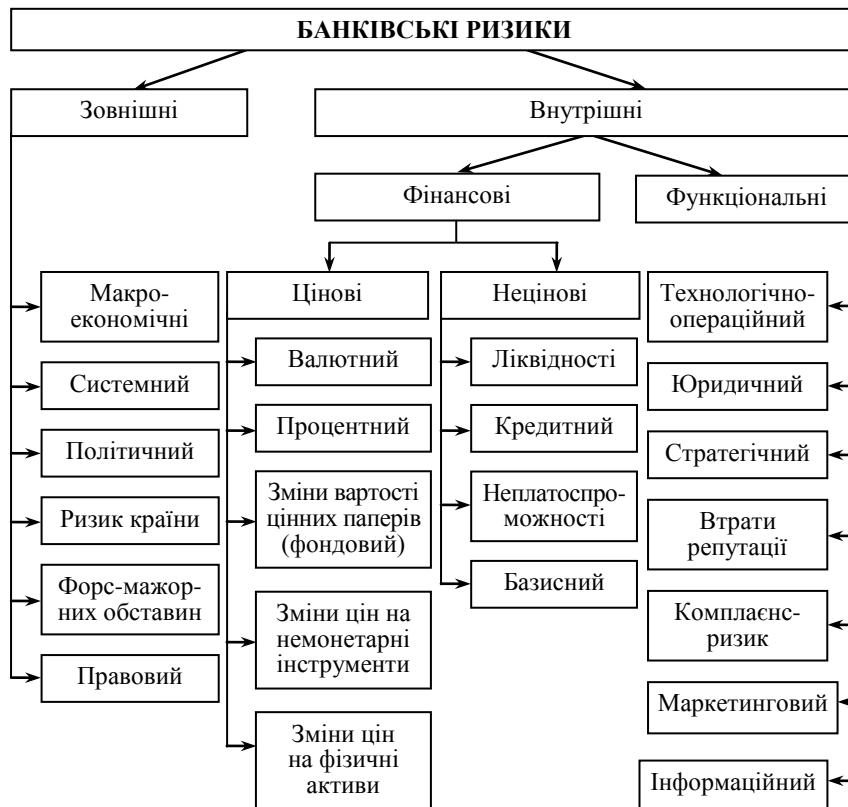

Рис. 1.2. Класифікація банківських ризиків

Найбільшою мірою ціновий ризик стає очевидним, коли банк оцінює вартість статей балансу на підставі ринкових цін за станом на кінець кожного робочого дня. У цьому разі будь-які зміни ринкової ціни негайно відображаються в балансі банку. Несвоєчасний облік втрат або прибутків породжує додаткові проблеми, оскільки необізнаність щодо факторів ризику не означає їх відсутності. Трьома основними банківськими ризиками, що належать до цієї групи, є:

- ризик зміни процентних ставок;

- валютний ризик;
- ризик зміни вартості цінних паперів.

Нецінові ризики визначаються можливими фінансовими втратами, які безпосередньо не пов'язані зі зміною ринкових цін фінансових активів.

Це збитки внаслідок втрати активів, неповернення кредитів, банкрутства партнерів або емітентів цінних паперів. Найсуттєвішими з групи нецінових фінансових ризиків є кредитний ризик та ризик незбалансованої ліквідності банку.

Ризик неплатоспроможності — ймовірність того, що банк не зможе виконати своїх зобов'язань навіть за умови швидкої реалізації (продажу) активів. Ризик неплатоспроможності тісно пов'язаний з ризиком ліквідності та з ризиком банкрутства і є похідним від решти ризиків.

Базисний ризик визначається ймовірністю структурних зрушень у різних процентних ставках. Іншими словами, цей ризик зумовлюється виникненням асиметрії в динаміці окремих ставок (порівняльна характеристика) на протидію процентному ризику, який пов'язується зі змінами в рівнях процентної ставки з плином часу (динамічна характеристика). Наприклад, якщо процентні ставки за кредитами визначаються на підставі ставок міжбанківського ринку, а ставки за депозитами прямо до цього ринку не прив'язані, то будь-яка невідповідність у змінах двох різних базових ставок може потягти за собою додаткові збитки або доходи, що й означає наявність базисного ризику.

Функціональні ризики виникають унаслідок неможливості здійснення своєчасного та повного контролю за фінансово-господарським процесом у банку. Функціональні ризики пов'язані з процесами створення й упровадження нових банківських продуктів і послуг, збору, обробки аналізу й передавання інформації, збоями в системах електронного банкінгу, підготовки кадрового потенціалу та з виконанням інших адміністративно-господарських операцій. Це, насамперед, ризики операційно-технологічний, стратегічний, юридичний, репутацій, але є й інші функціональні ризики, серед яких доцільно виокремити комплаєнс-ризик, маркетингові та інформаційні ризики банку.

Комплаєнс-ризик — це ймовірність істотних фінансових втрат або втрати репутації банку внаслідок застосування юридичних санкцій, претензій наглядових органів, на які наражається банк у разі недотримання законодавства та внутрішніх регламентів банку. Комплаєнс-ризик пов'язаний з виникненням у банку збитків через недотримання національного законодавства, внутрішніх документів банківської установи, стандартів саморегулювальних організацій, а також в результаті застосування санкцій і (або) інших заходів впливу з боку наглядових органів.

Маркетингові ризики характеризуються ймовірністю настання несприятливих наслідків реалізації маркетингової стратегії банку. У банківській діяльності, як і в інших видах бізнесу, постійно точиться конкурентна боротьба за клієнтів та ринки збуту з метою досягнення найвигідніших для банку умов діяльності. На цей процес відчутно впливають численні маркетингові ризики, одним із проявів яких є ризик упровадження нових продуктів.

Ризик упровадження нових продуктів — це ймовірність не досягти запланованого рівня окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій чи технологій.

Інформаційні ризики — ймовірність витоку, руйнування або втрати необхідної для діяльності банку інформації, використання необ'єктивної інформації, брак потрібної для прийняття правильних рішень інформації, а також поширення в інформаційному середовищі невігідної, негативної чи небезпечної для банку інформації, що в підсумку може завдати йому збитків, матеріальної або моральної шкоди.

Ризики електронного банкінгу — ймовірність виникнення непередбачуваних подій чи збоїв в програмному забезпеченні, що негативно впливають або унеможливають здійснення банківських операцій чи надання послуг клієнтам у дистанційному режимі обслуговування.

Спектр ризиків електронного банкінгу досить широкий, що пов'язано з різноманітністю форм дистанційного обслуговування клієнтів банку та особливостями функціонування Інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу. Такі ризики пояснюються складністю інтерфейсу, відсутністю на законодавчому рівні нормативних актів, що регулюють дистанційне обслуговування. Іншими фактором збільшення ймовірності настання ризикових подій є залежність від провайдера та широкий спектр доступних послуг.

Ризик зловживань — можливість збитків для банку, до яких призводять шахрайство, розтрата, несанкціонований доступ до ключової інформації з боку службовців або клієнтів банку, відмивання грошей, несанкціоноване укладення угод.

Документарний ризик полягає в можливості виникнення ненавмисної помилки в документації, яка може призвести до негативних наслідків — невиконання положень угоди, подання позову до суду, відмови від прийнятих раніше зобов'язань тощо. Документарний ризик можна істотно знизити, посиливши системи контролю, аудиту, удосконаливши документообіг, автоматизувавши процес документування, підвищивши кваліфікацію персоналу.

Функціональні ризики важче виявити та ідентифікувати, а також виміряти кількісно й виразити в грошових одиницях, ніж фінансові ризики. Але функціональні ризики небезпечні не менше, ніж інші види банківських ризиків, причому, зрештою, вони також призводять до фінансових утрат.

Функціональні ризики банку можуть бути знижені завдяки посиленню систем контролю та внутрішнього аудиту; застосуванню спеціального програмного забезпечення, що виявляє помилки та локалізує збої в комп'ютерних мережах; відпрацюванню систем повноважень і посадових інструкцій; удосконаленню технічних засобів зв'язку та передавання інформації. Зниженню таких ризиків сприяє також продумана ресурсна, матеріально-технічна та кадрова політика банку.

Національним банком України запропоновано класифікацію банківських ризиків, призначену для оцінювання величини ризиків банківської установи та виявленню адекватності створених систем ризик-менеджменту тим реальним ризикам, на які наражається банк [2, 3].

Серед зовнішніх ризиків НБУ виділяє п'ять основних груп:

- **ризик форс-мажорних обставин** — виникнення непередбачених обставин, які негативно впливають на діяльність банку чи (та) його партнерів;

- **ризик країни** — можливість настання несприятливих для діяльності банку умов у політичній, правовій чи економічній сфері країни, де проводить діяльність банк або його партнери, клієнти;
- **зовнішньо-політичний ризик** — імовірність зміни міжнародних відносин, а також політичної ситуації в одній із країн, які впливають на діяльність банку або його партнерів (війни, міжнародні скандали, закриття кордонів тощо);
- **правовий ризик** — імовірність настання несприятливої ситуації, пов'язаної зі змінами законодавства різних країн;
- **макроекономічний ризик** — імовірність несприятливих змін кон'юнктури на окремих ринках або економічній ситуації в цілому (економічна криза).

Важлива складова макроекономічного ризику — інфляційний ризик.

Ризик інфляції — це ймовірність майбутнього знецінювання грошових коштів, тобто втрати їх купівельної спроможності. Інфляційні процеси тією чи іншою мірою притаманні більшості економічних систем. Це загальноекономічне явище, і тому банки не можуть істотно впливати на нього. Але банки можуть використати високі темпи інфляції з метою підвищення дохідності своїх операцій. З огляду на специфіку своєї діяльності банки мають реальні шанси опинитися серед тих, хто скористався стрімкою інфляцією на свою користь за рахунок значного приросту грошової маси та дії кредитного мультиплікатора у процесі кредитування клієнтів. Проте ризик інфляції має і негативний вплив, який виявляється в знеціненні банківських активів та коштів власників банку — акціонерного капіталу.

До групи зовнішніх ризиків належить **системний ризик**, який є частиною загального ризику системи, залежить від стану економіки в цілому й обумовлюється макроекономічними чинниками, зокрема динамікою інвестицій, обсягами зовнішньої торгівлі, зміною податкової політики, станом платіжного балансу, а тому супроводжує діяльність усіх суб'єктів господарського процесу.

Реалізація зовнішніх ризиків може поставити під загрозу безперервність діяльності банку. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку виключно високий, управління цими ризиками найскладніше, а найчастіше — неможливе. Тому банк має враховувати можливий вплив зовнішніх ризиків та оцінювати ймовірність виникнення екстремальних обставин за допомогою стрес-сценаріїв. Для оцінювання зовнішніх ризиків застосовуються переважно логічні методи аналізу. Також розроблюються відповідні нагальні заходи у формі плану дій на випадок настання кризових обставин. Цей план слід регулярно оновлювати та тестувати. Такий план є невід'ємною складовою механізмів контролю за рівнем ризикованості діяльності банку.

До **внутрішніх** належать ризики, які виникають безпосередньо у зв'язку з діяльністю конкретного банку. Чим ширше коло клієнтів, партнерів, зв'язків банку, банківських операцій, послуг, тим більше внутрішніх ризиків супроводжує його роботу. Порівняно із зовнішніми внутрішні ризики краще піддаються ідентифікації та квантифікації.

Згідно з класифікацією, запропонованою НБУ, серед внутрішніх ризиків виокремлюють **дев'ять категорій** ризиків, які поділяються на дві групи.

До першої групи віднесено ризики, які піддаються кількісній оцінці, тобто квантифіковані.

Квантифікованими називаються ризики, щодо яких існує безпосередня залежність між рівнем ризику і доходами. Мета процесу управління цими ризиками полягає в їх оптимізації.

До другої групи віднесено ризики, які не піддаються кількісному оцінюванню, тобто неквантифіковані. Ризики, щодо яких немає безпосередньої залежності між ризиком і доходами банку, є **неквантифікованими**. Мета управління полягає в їх мінімізації. Це такі ризики, як юридичний, стратегічний, репутації (рис. 1.3).

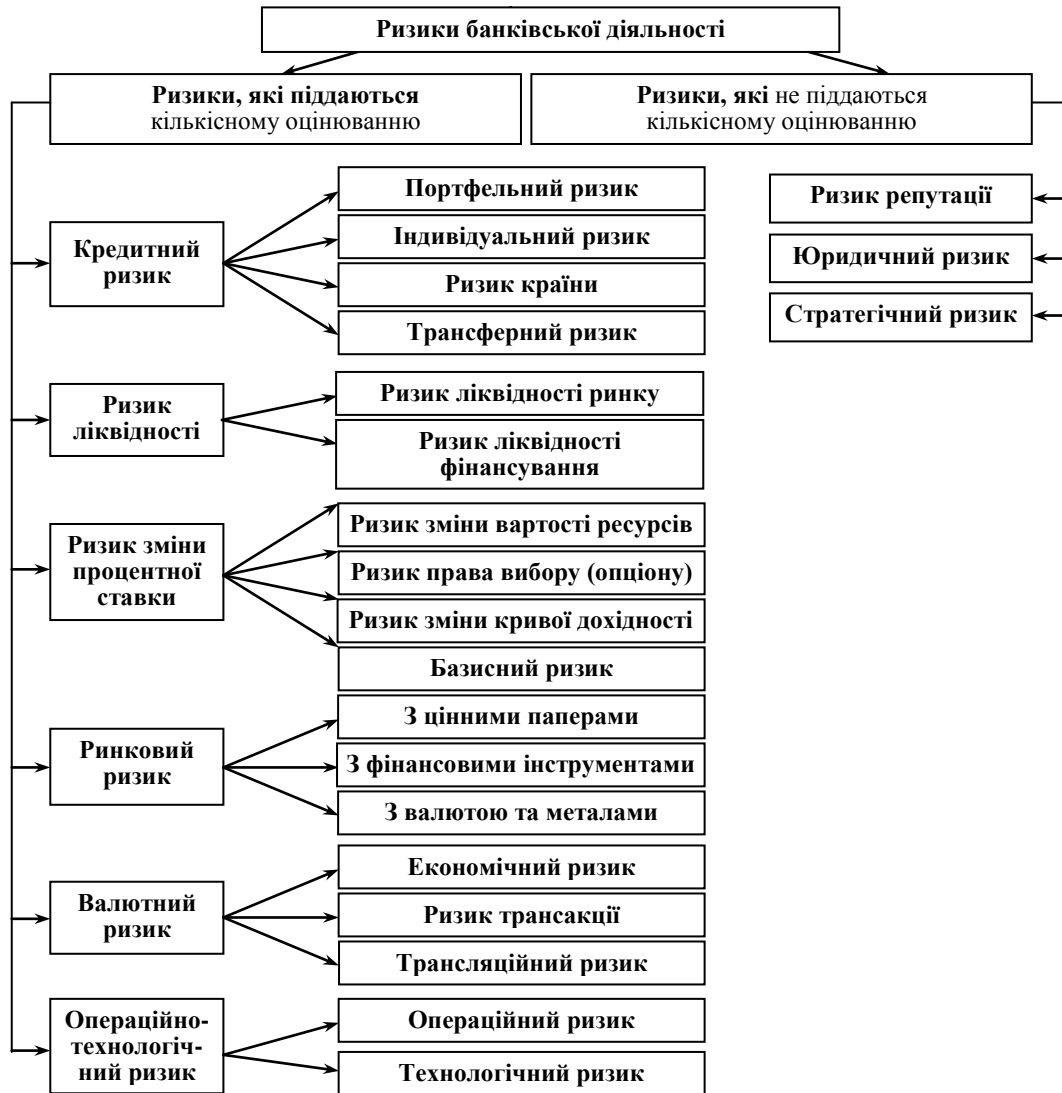

Рис. 1.3. Класифікація банківських ризиків за методикою НБУ

До *першої групи* віднесено **шість категорій** ризиків.

1. *Кредитний ризик* — імовірність фінансових втрат унаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань.

За визначенням НБУ *кредитний ризик* — це наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [2].

Кредитний ризик супроводжує не лише операції прямого кредитування, а й здійснення лізингових, факторингових, гарантійних операцій, формування портфеля цінних паперів тощо.

2. *Ризик ліквідності* пов'язується з імовірністю того, що банк не зможе своєчасно виконати своїх зобов'язань або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів.

За визначенням НБУ *ризик ліквідності* — це наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.

Ризик незбалансованої ліквідності може розглядатися як два окремі ризики: ризик недостатньої ліквідності та ризик надмірної ліквідності. Виміряти ризик ліквідності дуже складно, оскільки на цей показник впливає багато чинників, причому більшістю з них сам банк управляти не може. На практиці для контролю за рівнем ліквідності застосовуються спеціальні показники, які здебільшого регулюються центральними банками країн.

3. *Ризик зміни процентної ставки (процентний ризик)* — це ймовірність фінансових втрат у зв'язку з мінливістю процентних ставок на ринку протягом певного періоду в майбутньому.

За визначенням НБУ, *процентний ризик* — це наявний або потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок [2].

Основні типи ризику зміни процентної ставки:

- ризик зміни вартості ресурсів;
- ризик зміни кривої дохідності;
- базисний ризик;
- ризик права вибору.

4. *Ринковий ризик* — наявний або потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі банку [2]. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, відкриття позицій за борговими та пайовими цінними паперами, валютами, похідними інструментами (деривативами).

5. *Валютний ризик* визначається ймовірністю втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти щодо іншої або цін на банківські метали. Валютний ризик виникає у тих суб'єктів господарської діяльності, які мають на балансі активні, пасивні або позабалансові статті, деноміновані в іноземній валюті.

Валютний ризик — це наявний або потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали [2].

Основні типи валютного ризику:

- ризик трансакції;
- ризик перерахунку;
- економічний валютний ризик.

6. *Операційно-технологічний ризик* — потенційна загроза для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, недосконалість систем внутрішнього контролю, інформаційних технологій, процесів обробки інформації з погляду керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.

До *другої групи* віднесено **три категорії** ризиків.

7. *Ризик репутації* — наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, пов'язаний із несприятливим сприйняттям іміджу банку клієнтами, партнерами, контрагентами, акціонерами, органами нагляду.

Ризик втрати репутації пов'язується з можливою нездатністю банку підтримувати свою репутацію як надійної та ефективно працюючої установи. Високий рівень залежності від залучених коштів робить банки особливо вразливими щодо цього ризику. Втрата довіри до банку з боку вкладників може призвести до відпливу коштів та неплатоспроможності.

8. *Юридичний ризик* — наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, а також через двозначне тлумачення законів і правил.

9. *Стратегічний* — наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес середовищі.

Стратегічний ризик пов'язується насамперед з помилками у реалізації функцій стратегічного менеджменту. Ідеться про неправильне формулювання цілей та стратегій банку, помилки під час розроблення стратегічного плану, неадекватне ресурсне забезпечення реалізації стратегій, а також хибний підхід до управління ризиками в банківській практиці. Амбіційна мета в разі неналежного забезпечення кадровими чи фінансовими ресурсами може обернутися збитками й навіть втратою репутації банку. Класичний приклад стратегічного ризику — надмірні інвестиції в нерухомість або невиправдано швидке розширення мережі філій банку без ретельних маркетингових досліджень.

Ризики поділяються на системні, або ринкові, та несистемні, або індивідуальні.

Системний ризик називають недиверсифікованим, або ринковим, оскільки він не може бути знижений диверсифікацією, тобто включенням до банківського портфеля різних за характеристиками інструментів. Отже, диверсифікований портфель характеризується тільки системним ризиком, який вимірюють за допомогою коефіцієнта β (бета).

Несистемний ризик пов'язаний з невизначеністю діяльності конкретного емітента, клієнта, позичальника, тому він називається індивідуальним. Банк може уникнути цього ризику, сформувавши ефективний портфель. Під ефективним портфелем розуміють такий набір фінансових інструментів, який дає змогу взаємно компенсувати коливання доходності за різними інструментами, коли недоодержання доходів за одним компенсується підвищеною доходністю іншого. Для зниження несистемного ризику застосовується метод диверсифікації. *Ризик недиверсифікованого портфеля вимірюється стандартним відхиленням.*

1.3. Зміст, завдання та принципи управління банківськими ризиками

Успішна діяльність банку значною мірою залежить від організації процесу управління ризиками. Процес управління банківськими ризиками має на меті обмеження або мінімізацію ризикових позицій банку, оскільки повністю уникнути ризиків, як уже зазначалося, неможливо.

Управління ризиками — це процес, спрямований на виявлення (ідентифікацію), вимірювання (оцінювання), контроль та моніторинг ризикових позицій банку, а також урахування взаємозв'язків між різними видами ризиків.

Процес управління ризиками спрямовано на досягнення стратегічної мети діяльності банку — підвищення ринкової вартості власного капіталу.

Мета управління ризиками полягає в оптимізації співвідношення між рівнем ризику та очікуваною економічною вигодою, яка є компенсацією за прийнятий банком ризик.

Правила управління банківськими ризиками:

- усі види ризиків взаємопов'язані;
- рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення;
- ризики, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їхніх клієнтів;
- банкіри повинні намагатися уникнути ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошима.

Комплекс дій з управління ризиками має забезпечити досягнення таких завдань:

- 1) ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом;
- 2) ризики мають перебувати в межах толерантності, установлених спостережною радою банку;
- 3) рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;
- 4) рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими;
- 5) очікувана доходність має компенсувати прийнятий ризик;
- 6) величина капіталу має відповідати величині ризиків, на які наражається банк;

7) стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику.

В процесі управління ризиками менеджмент банку має керуватися правилами та спиратися на основні принципи (табл.1.3).

Таблиця 1.3

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

№	Назва принципу	Зміст принципу
1	<i>Забезпечення інтересів зацікавлених сторін</i>	Процес управління банківськими ризиками має спрямовуватися на одночасне забезпечення інтересів багатьох зацікавлених сторін: клієнтів, контрагентів, керівників, працівників, спостережної ради і акціонерів (власників) банку, органів банківського нагляду, рейтингових агенцій, інвесторів та кредиторів, інших учасників ринку
2	<i>Повнота охоплення</i>	Процес управління ризиками має охоплювати всі види діяльності банку, які впливають на параметри ризику (наприклад, включати аналіз стану фінансових ринків)
3	<i>Безперервність</i>	Управління ризиками — безперервний процес аналізу та моніторингу ситуацій і середовища, в якому виникають ризики, прийняття управлінських рішень щодо впливу на самі ризики та/або на рівень уразливості (експозиції) банку до таких ризиків
4	<i>Відповідність</i>	Управління ризиками має відбуватися на тому ієрархічному рівні організації, де цей ризик виникає. Функція контролю за ризиками здійснюється на найвищих рівнях управління банком (наприклад, правління банку), а також на рівні спостережної ради банку
5	<i>Об'єктивність</i>	Процедури процесу управління ризиками мають забезпечувати об'єктивний характер ідентифікації, оцінювання та моніторингу ризиків

Банківська діяльність неможлива без прийняття певних ризиків. В процесі управління необхідно визначити, які ризики є виправданими і прийнятними для банку, а які ризики не виправдані.

Ризики вважаються виправданими, якщо вони є зрозумілими, контрольованими, такими, що можна виміряти і що відповідають спроможності банку швидко реагувати на негативні обставини.

Невиправданий ризик може впливати з навмисних та ненавмисних дій. Якщо ризик є не виправданим, його слід пом'якшити або усунути.

Заходи, спрямовані на управління не виправданими ризиками, такі:

- 1) зменшення сум під ризиком;
- 2) збільшення капіталу;
- 3) посилення процесів управління ризиками.

За ступенем впливу на фінансовий стан банку ризики поділяються на:

- мінімальний;
- допустимий (виправданий);

- критичний;
- катастрофічний.

Під **допустимим** розуміють такий ризик, реалізація якого не загрожує життєдіяльності банку, а випадкові збитки менші за очікуваний прибуток та величину спеціальних резервів, призначених для відшкодування можливих втрат. У такому разі ризик оцінюють виходячи з розміру недоодержаного прибутку.

Верхня межа допустимого ризику для банку обчислюється як сума сформованих резервів та розрахункового значення прибутку. Межі допустимого ризику кожний банк установлює самостійно, керуючись власними міркуваннями та обраною стратегією управління. Виправданий або допустимий ризик розглядається як необхідна складова стратегії і тактики ефективного менеджменту.

Ризик, що є загрозливішим для банку порівняно з допустимим, називають **критичним**. Критичний ризик характеризується такими втратами, розміри яких перевищують резерви та очікуваний прибуток. Верхня межа критичного ризику визначається сумою сформованих резервів, прибутку та величиною власного капіталу банку. У разі реалізації критичного ризику банк не лише не отримає прибутку, а й може втратити власні кошти, за рахунок яких компенсуються фінансові втрати.

Якщо можливі наслідки реалізації ризику сягають рівня, вищого за критичну межу, то йдеться про **катастрофічний** ризик. Цей ризик призводить до банкрутства банку, його закриття та розпродажу активів. У широкому значенні до категорії катастрофічних відносять ризики, пов'язані з прямою загрозою життю людей, екологічними катастрофами тощо.

Залежно від тривалості періоду, на який поширюються управлінські рішення, управління банківськими ризиками поділяється на стратегічне, тактичне й оперативне.

Стратегічне управління банківськими ризиками спрямоване на забезпечення довгострокового існування банківської установи. Воно передбачає визначення рівнів толерантності до ризиків. Реалізується через затвердження положень, що встановлюють стандарти ризиків. Стратегічне управління ризиками та контроль за діяльністю оперативного керівництва банку може бути реалізований лише власниками — акціонерами банку. Якщо засновники банку не створюють дієвих механізмів контролю за рівнем ризиковості діяльності на рівні спостережної ради банку, то їхні шанси на досягнення очікуваних результатів істотно знижуються.

Стратегічне управління банківськими ризиками здійснює спостережна рада банку.

Тактичне управління ризиками спрямоване на реалізацію стратегії управління ризиками за допомогою відповідних методів та процедур (у межах періоду 1–3 роки).

Тактичне управління ризиками реалізується керівництвом банку, тобто правлінням банку та/або комітетом з ризик-менеджменту, який створюється в банку. Керівництво банку несе відповідальність за впровадження, надійність і забезпечення функціонування систем управління ризиками.

Оперативне управління ризиками спрямоване на постійне виявлення, кількісне та якісне оцінювання ризиків, реалізацію управлінських рішень, контроль та моніторинг ризиків. Оперативне управління ризиками здійснює структурний підрозділ банку з ризик-менеджменту, спираючись на щоденну діяльність конкретних підрозділів. Оперативний контроль за рівнем ризикованості належить до обов'язків менеджерів банку.

1.4. Етапи процесу управління ризиками

Процес управління ризиками складається з таких **етапів**:

- 1) **виявлення та ідентифікація** — усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;
- 2) **вимірювання та оцінювання** (квантифікація) — аналіз та оцінювання величини ризику;
- 3) **реалізація управлінських рішень**, спрямованих на пом'якшення, мінімізацію або усунення ризиків за допомогою відповідних методів управління;
- 4) **контроль та моніторинг** — здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з механізмом зворотного зв'язку.

На *першому етапі процесу управління ризиками* здійснюється виявлення та ідентифікація всіх ризиків, які супроводжують діяльність банку або можуть виникнути в майбутньому.

Виявлення — це визнання та розуміння наявних ризиків та ризиків, які можуть виникнути у зв'язку з новими діловими ініціативами. Виявлення ризиків є безперервним процесом і здійснюється на рівні окремих банківських операцій, на рівні банківських портфелів, на рівні структурних підрозділів банку.

Складність практичної реалізації першого етапу процесу управління ризиками залежить від джерела виникнення та характеристики ризику. Механізм прийняття управлінських рішень у банківській установі має не лише ідентифікувати ризик, а й давати змогу оцінювати, які ризики і якою мірою може взяти на себе банк, а також визначати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик. Ідентифікація й аналіз ризику на якісному рівні є необхідними, проте ще не достатніми процедурами.

Результатом першого етапу процесу управління є з'ясування сутності ризиків, на які наражається банк, та визначення, чи узгоджуються вони з його завданнями, стратегією та політикою.

На *другому етапі управління* проводять вимірювання величини того чи іншого ризику.

Вимірювання передбачає кількісне оцінювання параметрів, які характеризують ризик. Таке оцінювання рівня ризику має відображати як дійсні (фактичні), так і потенційні параметри ризику банку, а також визначати допустимі межі для кожного виду ризику.

На цьому етапі слід виявити величину того чи іншого ризику, тобто провести його квантифікацію. Кількісне оцінювання рівня ризику — це важливий етап процесу управління, який включає оцінювання реального (фактичного) ризику,

а також установлення меж допустимого ризику для окремих банківських операцій, організаційних підрозділів та фінансової установи в цілому. При цьому слід оцінити й ризики освоєння нових ринків, банківських продуктів та напрямів діяльності.

Ризик економічних рішень оцінюється очікуваними втратами, що є наслідками даного рішення. Ступінь ризику вимірюється втратами (збитками), які можуть статися в разі реалізації цього ризику, а також імовірністю, з якою ці втрати можуть відбутися.

Імовірність настання певної події визначається за допомогою об'єктивних і суб'єктивних методів. Об'єктивні методи визначення ймовірності настання ризикової ситуації ґрунтуються на обчисленні частоти, з якою в минулому відбувалася розглядувана подія. Це методи теорії ймовірностей, економічної статистики, теорії ігор та інші математичні методи. Суб'єктивні методи спираються на використання оцінок і критеріїв, сформованих на підставі припущень, власних міркувань і досвіду менеджера, оцінок експертів, суджень консультантів, порад консалтингової фірми тощо. Суб'єктивні методи застосовуються тоді, коли ризики не піддаються кількісному вимірюванню — квантифікації.

Оцінювання величини ризиків здійснюється на рівні окремих банківських операцій, банківських портфелів, структурних підрозділів та банку в цілому. На цьому етапі управлінського процесу порівнюють реальний та допустимий рівні ризиків. Це дає змогу визначити, які ризики і якою мірою може взяти на себе банк, а також з'ясувати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик.

На *третьому етапі управління ризиками* здійснюється **реалізація управлінських рішень**, спрямованих на пом'якшення, мінімізацію або усунення ризиків за допомогою відповідних методів управління. Рішення щодо управління ризиками можуть передбачати уникнення, мінімізацію, передавання або обмеження ризиків.

Коли фактичний ризик не перевищує межі допустимого, то керівництво може обмежитися контрольною функцією, аби не допустити зростання рівня ризиковості, тобто зразу перейти до останнього етапу управлінського процесу.

Якщо рівень реального ризику перевищує допустимі межі, необхідно його знизити, застосувавши відповідні методи управління. Процедури зниження ризиків реалізуються за допомогою спеціальних методів. При цьому виникає проблема пошуку оптимальних методів управління, вибір яких визначається насамперед, економічною сутністю того чи іншого ризику, а також особливостями та можливостями конкретного банку, загальним станом економіки, ступенем досконалості елементів інфраструктури фінансового ринку, законодавчим і нормативним середовищем країни.

Наприклад, цінкові ризики мінімізуються за допомогою методів хеджування, що ґрунтуються на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках. Необхідною умовою здійснення операцій хеджування є наявність активно діючого строкового ринку, який уможливує проведення фінансових операцій у будь-який час і в будь-яких обсягах. В Україні, наприклад, строковий ринок перебуває у стадії становлення, тому застосування методів хеджування вітчизняними банками обмежене.

У процесі мінімізації кредитного ризику банк може вдатися до таких методів: аналіз кредитоспроможності позичальника чи емітента цінних паперів; диверсифікація; установлення лімітів; вимоги забезпечення кредиту тощо. Вибір методу або групи методів управління кредитним ризиком залежить від стратегії конкретного банку, ставлення керівництва до проблеми ризику, рівня підготовки працівників банку, кола клієнтів та особливостей того сегмента ринку, що його обслуговує банк. Так, для спеціалізованих банків можливості застосування методу диверсифікації обмежені. Банк, який працює з невеликими клієнтами, може не встановлювати лімітів.

Функціональні ризики банку можуть бути знижені завдяки посиленню системи контролю та внутрішнього аудиту; застосуванню спеціального програмного забезпечення, що виявляє помилки та локалізує збої в комп'ютерних мережах; відпрацюванню систем повноважень і посадових інструкцій; удосконаленню технічних засобів зв'язку та передавання інформації.

З погляду можливостей застосування окремих методів управління доцільно виділити кілька груп фінансових ризиків, об'єднавши їх за ознакою застосування тих чи інших методів мінімізації. Це групи ризиків, які можуть бути:

- 1) диверсифіковані;
- 2) застраховані;
- 3) прохеджовані;
- 4) знижені за допомогою інтегрованого управління активами і пасивами банку.

Якщо рівень ризику з якоїсь причини не вдається мінімізувати, керівництво банку може прийняти рішення про його обмеження. Обмеження ризику, або його зниження до допустимого рівня, досягається обмеженням обсягів операцій, у зв'язку з якими виникає ризик, і (або) скороченням періоду, протягом якого банк наражається на відповідний ризик. Обмеження обсягів операцій забезпечує зменшення можливих втрат, а скорочення ризикового періоду дає змогу знизити ймовірність настання негативної події.

У своїй діяльності банки можуть використовувати тактику уникнення ризику, відмовляючись від проведення певних фінансових операцій, освоєння нових ринків, упровадження нових послуг і продуктів та інших дій, які супроводжуються підвищеним ризиком. Але в банківській практиці, на відміну від решти видів бізнесу, такий підхід не завжди прийнятний. Якщо компанія може працювати без залучення кредитних ресурсів, розміщення коштів на депозитах, купівлі цінних паперів, проведення експортно-імпортних операцій і завдяки цьому уникнути багатьох видів ризиків, то для банку такий шлях неприйнятний. Адже більшість банківських операцій обумовлюється насамперед потребами клієнтів, без яких банк існувати не зможе.

Тому в процесі управління ризиками банк має якнайширше застосовувати методи їх мінімізації, удосконалювати відомі та шукати нові підходи до зниження ризикованості діяльності. Водночас банки наражаються й на такі ризики, вплинути на які вони не в змозі. У такому разі ризики оцінюються й беруться до уваги під час розрахунків загального рівня ризикованості банку. Може статися так, що доведеться знизити інші ризики, аби сукупний ризик банку не перевищував допустимого рівня.

Зауважимо, що за підходом, запропонованим у нормативних документах НБУ, третій етап управління ризиками називається *контролем* [1, 2].

На *четвертому етапі* здійснюється контроль та моніторинг рівня банківських ризиків.

Контроль передбачає встановлення обмежень та доведення їх до виконавців за допомогою положень, стандартів, процедур. Ці контрольні обмеження є дійовими інструментами управління. Їх можна уточнювати в разі зміни умов або рівня толерантності до ризику. Банківські ризики контролюють, спираючись на різні методики та щоденну діяльність конкретних підрозділів банку.

Оперативний контроль за рівнем ризику належить до обов'язків менеджерів.

Стратегічний контроль за діяльністю банку та самого оперативного керівництва може бути реалізований лише власниками — акціонерами банку. Якщо засновники банку не створюють дієвих механізмів контролю на рівні ради директорів та правління банку, то їхні шанси на досягнення очікуваних результатів істотно знижуються.

У процесі оперативного контролю керівництво банку має насамперед правильно розставити кадри на місцях та організувати ресурсне забезпечення діяльності установи. Недостатнє кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення конкретних операцій породжує невиправданий ризик. Наприклад, банк має розвинути комп'ютерну мережу, яка дає змогу здійснювати операції з деривативами на міжнародних фінансових ринках. Проте за відсутності високопрофесійних аналітиків та відповідного рівня організації роботи казначейства банку проведення таких операцій призведе до значного підвищення загального ризику банківської установи.

Однією з важливих складових системи контролю за банківськими ризиками є внутрішній управлінський контроль. Завдання його зводяться до чіткого визначення та розмежування посадових повноважень, забезпечення подвійного контролю, ротації кадрів, організації контролю за окремими операціями безпосередньо на робочих місцях, створення досконалих систем передавання та зберігання інформації. І хоча не існує такої системи внутрішнього контролю, яка змогла б запобігти службовим зловживанням, проте правильно організований механізм контролю істотно знижує рівень функціональних ризиків.

Моніторинг ризику передбачає регулярне функціонування незалежної системи оцінювання та контролю за ризиками з механізмами зворотного зв'язку. Моніторинг спрямовано на своєчасне відстеження рівнів ризиків, а також виявляти з тих чи інших правил.

Моніторинг здійснюється завдяки інформаційним звітам структурних підрозділів та окремих посадових осіб, внутрішньому і зовнішньому аудиту й аналітичній діяльності спеціалізованих служб банку. Звітність, застосовувана в рамках моніторингу, забезпечує менеджерам зворотний зв'язок, а також надає докладну зведену інформацію. Звіти в системі моніторингу мають бути регулярними, своєчасними, точними та інформативними. Вони надаються відповідним посадовим особам для вжиття необхідних заходів. Така інформаційна система допомагає аналізувати поточну діяльність як з погляду ризиковості, так і щодо прийняття загальних управлінських рішень.

Кожний структурний підрозділ банку, а також здатні оцінити ризик фахівці мають певну частину інформації, необхідної для всебічного аналізу ризику. Створення відповідної системи взаємодії зазначених власників інформації розглядається як обов'язковий елемент управлінського процесу. Однією з форм реалізації цього положення є система моніторингу ризику.

Для ефективного використання ресурсів банку, які спрямовуються на здійснення моніторингу, ризики слід класифікувати за ступенем їх значущості для конкретного банку і вносити до системи стеження лише ключові види ризиків. Усі ті ризики, які перебувають за межами встановлених вартісних лімітів, виводяться за рамки складання деталізованої звітності в системі моніторингу. Функція контролю здійснюється вибірково, а докладний аналіз — лише в разі надходження сигналів небезпеки, таких, як порушення строків платежу, нормативів, лімітів тощо. За такого підходу гарантовано, що кошти будуть спрямовані саме на виявлення та ретельне стеження за істотними для банку ризиками.

Наприклад, на початковій стадії перехідної економіки банки стикалися здебільшого з важкоконтрольованими зовнішніми ризиками, такими як ризик зміни умов державного регулювання, ризик здійснення кримінальних акцій тощо. Такі ризики потребують створення особливих систем безпеки, вартість яких досить висока. Порівняння можливих результатів і витрат показав, що контроль за цією групою ризиків економічно не виправданий. На тлі визначального впливу таких зовнішніх ризиків управління більшістю фінансових і функціональних ризиків стає недоцільним. На цьому етапі втрати від реалізації ризиків компенсуються за рахунок високої дохідності банківської діяльності як однієї з найризикованіших сфер бізнесу.

З розвитком ринкових відносин та ускладненням банківських операцій співвідношення між зазначеними групами ризиків змінюється. Нині склалася ситуація, коли створення систем управління фінансовими та функціональними ризиками банку не лише виправдане й доцільне, а й необхідне. Ігнорування банками проблем управління ризиками загрожує існуванню банку.

Отже, система моніторингу ризиків допомагає коригувати поточну діяльність згідно із сигналами попередження, які вона генерує з використанням механізму зворотного зв'язку. Результативність системи ризик-менеджменту в цілому значною мірою залежить від ефективності системи моніторингу. За такого підходу до організації процесу управління менеджери середньої ланки відповідають як за надійність локальної системи, так і за втілення в життя стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку.

У великих банках для посилення контролю за банківськими ризиками створюються комітети управління ризиками або спеціалізовані відділи, які діють під керівництвом правління банку. Їх завданням є, зокрема, збір, обробка й аналіз інформації, яка надходить зі структурних підрозділів, її узагальнення та прогнозування можливих сценаріїв для врахування ризиків на рівні банку в цілому.

Слід зауважити, що функціонування загальнодержавної системи банківського нагляду та контролю за ризиками не може бути альтернативою створення власних внутрішньобанківських методик аналізу та систем управління ризиками. Центральні банки підходять до оцінювання ризиків з позицій нагляду за ді-

яльністю банківської системи в цілому, а найпоширенішим підходом до реалізації цієї функції є встановлення нормативів і лімітів, проведення перевірок на місцях. Крім того, центральні банки контролюють певну групу ризиків. Водночас оцінювання деяких важливих видів ризиків не проводиться. Отже, лише деякі положення й елементи методики аналізу й оцінювання ризиків центральних банків можуть бути включені до складу власної системи управління ризиками кожного банку. Крім того, у розвинутих країнах центральні банки здійснюють контроль за дедалі меншою кількістю банківських ризиків, перекладаючи ці функції власне на банки. Адже життєдіяльність кожного банку істотно визначається досконалістю організації систем ризик-менеджменту.

У процесі ефективної організації систем ризик-менеджменту вітчизняним банкам важливо використати міжнародний досвід і пам'ятати, що становлення практики управління ризиками ще не завершене. Створити універсальну методику побудови систем ризик-менеджменту не можна в принципі, оскільки кожний банк по-своєму унікальний, орієнтований на власну ринкову нішу, можливості своїх працівників, усталені зв'язки. Механічне копіювання вдалої моделі управління ризиком, створеної конкретним банком, призведе швидше до негативних наслідків в іншому банку.

1.5. Стратегії управління банківськими ризиками

Між рівнем ризиків та фінансовими результатами діяльності банку існує прямий зв'язок. Для отримання вищих доходів треба прийняти вищий рівень ризиків. І навпаки, низький рівень ризикованості дає змогу банку отримати невисокі, але стабільні доходи. Залежність між дохідністю та ризиком для різних фінансових інструментів демонструє рис. 1.4.

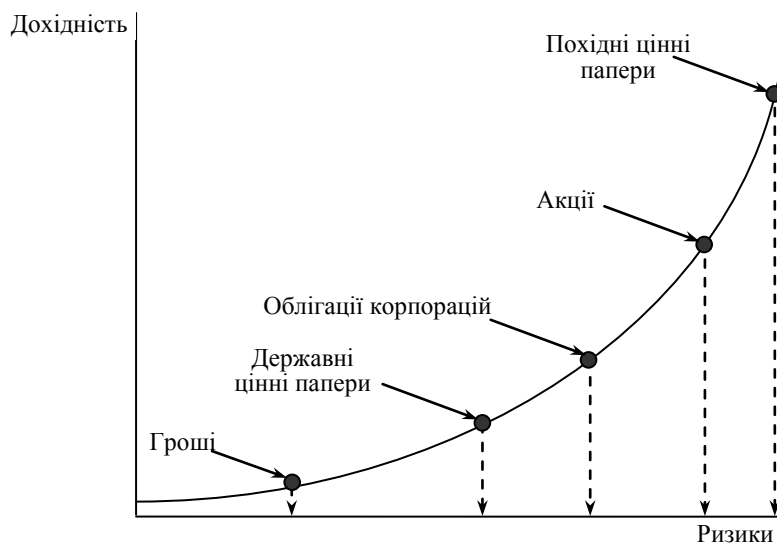

Рис. 1.4. Дохідність і ризик різних фінансових інструментів

Одним з найважливіших і складних завдань, що постають у сфері фінансової діяльності перед менеджментом банку, є балансування між прибутковістю та ризиком, пошук їх оптимального співвідношення. Критерієм оптимальності в такому разі є мета діяльності банку, сформульована як максимізація ринкової вартості власного капіталу (підвищення вартості для акціонерів банку).

Згідно із сучасною економічною теорією та практикою **максимізація ринкової вартості кожної фірми розглядається як пріоритетне завдання менеджменту**. Найвиразнішим показником роботи компанії, у тому числі й банку, є ринкова ціна її акцій. Якщо вартість акцій не підвищується до очікуваного рівня, то акціонери можуть зажадати позбавитися від них, що неминуче призведе до фінансових ускладнень і негативних наслідків.

Банки не є винятком із цього правила, а їх власники зацікавлені в зростанні вартості акціонерного капіталу та відповідних доходів. Банки здебільшого є акціонерними товариствами, а тому ринкова оцінка власного капіталу банку визначається обсягом капіталізації, тобто сумарною курсовою вартістю випущених акцій, що мають регулярні котирування. З цього випливає, що найкращими управлінськими рішеннями треба визнати ті, котрі забезпечують зростання котирувань банківських акцій.

Ринкова ціна акцій банку зростає за двох обставин: очікується підвищення дивідендних виплат за незмінного ризику або зниження ризику за стабільної прибутковості. Ситуацію підвищення прибутків за умови одночасного зниження ризику слід визнати суто уможливною, котра якщо й трапляється в реальному житті, то лише як рідкісний виняток. Зі сказаного логічно випливає, що, оскільки всі управлінські рішення мають спрямовуватися на підвищення ринкової ціни акцій банку, очікуваний вплив цих рішень на котирування акцій можна оцінити лише в процесі аналізу співвідношення прибутку та ризику, адже саме цей механізм працює на ринку.

Це явище пояснює *гіпотеза ефективного ринку* (efficient market hypothesis). Згідно з цією гіпотезою показники, сформовані під впливом ринкових чинників, є найоб'єктивнішими, адже в них відображено всі існуючі погляди на дохідність і ризик конкретного інструменту. За такого підходу ринок розглядається як велика кількість збирачів та поширювачів інформації. Ця інформація стосується як майбутніх вигід, пов'язаних з володінням певним активом (у даному разі акціями банку), так і можливих ризиків. Кожний учасник ринку користується власними методами аналізу доходів і ризиків, але навіть за умови високої точності вони дають лише якусь частину потрібної інформації, а тому цілісної картини немає в жодного з учасників.

Здійснюючи операції купівлі та продажу активів, учасники торгівлі тим самим передають ринку свої власні оцінки та прогнози, формуючи інформацію у вигляді ринкової ціни. Врешті-решт уся інформація про очікувані доходи та можливі ризики, яку мають учасники, відображається в ринковій ціні. Завдяки великій кількості учасників ринок розглядається як уособлення колективного розуму, який завжди здійснює оцінювання краще, ніж окремих аналітик, навіть якщо останній користується найсучаснішими методами прогнозування [4, с. 147].

Отже, на зміну ринкової вартості акціонерного капіталу впливає два основні чинники — чистий прибуток та рівень ризику банку. Тому всі управлінські рішення у сфері фінансової діяльності банку мають оцінюватися за співвідношенням прибутків і ризиків. Методи, які застосовуються для оцінювання ефективності управлінських рішень, мають обов'язково враховувати ризику.

Якщо для компаній ринкова вартість акцій є найкращим показником їхньої діяльності, то для банків такий метод оцінювання іноді не досить точний та надійний. Традиційні підходи до оцінювання цінних паперів, як правило, не можуть бути використані для оцінювання банківських акцій через їх недостатнє поширення як на міжнародних, так і на національних ринках. Для тих банківських установ, акції яких активно котируються на фондовому ринку, завдання розв'язується просто: вартість власного капіталу визначають множенням ринкової ціни акцій банку на їх кількість в обігу. Водночас навіть на розвинутих ринках кількість кредитних установ, акції яких активно котируються, є досить незначною, а інформація про них — не завжди доступною. Так, у США з 12,5 тис. банківських установ доступними були дані тільки стосовно 1 тис. банків [5, с. 40].

На ринках, що розвиваються, банківські акції, як правило, не перебувають у вільному й активному обігу, а отже, для більшості банківських портфелів не існує ринкових оцінок їхньої дохідності та ризику. Таким чином, проблема адекватного оцінювання вартості банку залишається актуальною як для розвинутих ринків, так і для країн з перехідною економікою. Крім того, необхідною умовою ефективної дії механізму встановлення ринкової ціни є достатньо велика кількість учасників торгівлі, що не характерно для вітчизняного фондового ринку. Усе це змушує вдаватися до пошуку інших прийомів, які б уможливили адекватну оцінку вартості капіталу банку. Найпоширенішими серед них є економічна та бухгалтерська моделі оцінювання вартості банку.

Згідно з *економічною моделлю* (economic model) ринкова вартість банківських акцій дорівнює поточній оцінці очікуваних грошових потоків, дисконтованих за процентною ставкою, що відображає прийнятну для інвесторів норму прибутку для вкладень з однаковим рівнем ризику. Отже, економічна модель забезпечує можливість аналізу трьох важливих складових фінансових відносин — грошей (потоки грошових коштів), часу (техніка дисконтування) та ризику (ставка процента), що дає достовірніші оцінки, ніж звичайна бухгалтерська модель. Основною проблемою, що заважає поширенню економічної моделі для проведення зовнішнього аналізу, є брак повної та достовірної інформації про ті ризику, на які наражається банк у процесі своєї діяльності. Водночас таку інформацію має керівництво банку, тому в процесі внутрішнього аналізу рекомендується використовувати саме економічну модель.

Бухгалтерська модель оцінювання вартості банку (accounting model) ґрунтується на даних фінансової звітності. Відповідно до неї курс акцій визначається рівнем чистого прибутку, показаного у звітності, у розрахунку на одну звичайну банківську акцію. Величина власного капіталу розраховується як різниця між вартістю відображених у балансі активів та зобов'язань банку. Проте обчислена в такий спосіб величина власного капіталу, як правило, не збігається з

ринковою оцінкою вартості банку. Пояснюється це тим, що дані про величину власного капіталу банку адекватно відображатимуть дійсність лише в тому разі, коли всі банківські активи подано в ринкових оцінках, тобто з урахуванням рівня пов'язаних з ними ризиків. Однак у даних бухгалтерського обліку вповні врахувати ризики досить складно. На противагу цьому у процесі формування ринкових оцінок вартості банку оцінюються не лише потенційні вигоди, а й ризики, пов'язані з діяльністю банківської установи. Це і зумовлює появу розбіжностей між ринковою та балансовою оцінками величини банківського капіталу.

Отже, бухгалтерська модель не дає реальної оцінки ринкової вартості банку, оскільки оголошені в балансі доходи рідко бувають тотожні майбутнім потокам грошових коштів, які згідно із сучасною теорією фінансів і визначають реальну (ринкову) вартість акцій будь-якої компанії, у тому числі банку. Адекватність бухгалтерської моделі визначення вартості банку залежить від того, наскільки точно бухгалтерська інформація відображає реальну доходність і реальний ризик банку. До цієї моделі аналітики змушені звертатися за браком інших джерел інформації, крім загальнодоступної фінансової звітності. Перевагою такого підходу є його простота та зручність у практичному використанні, а також всеохопний, узагальнюючий характер, адже складання фінансової звітності є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання. Нині бухгалтерська модель залишається найбільш доступною, зрозумілою і популярною в діловому світі.

У вітчизняній практиці існують додаткові аргументи на користь використання бухгалтерської моделі. Так, зважаючи на короткостроковий характер більшості фінансових операцій, застосування трудомісткої техніки дисконтування з практичного погляду стає недоцільним. Крім того, ставки процента лише тоді адекватно відображають співвідношення «дохід — ризик», коли їх і справді сформовано під впливом ринкових чинників, чого не можна сказати про умови ціноутворення внутрішнього фінансового ринку, який перебуває на стадії становлення. До того ж зовнішнім стосовно банку суб'єктам аналізу доступні лише показники ефективності діяльності, засновані на даних бухгалтерського обліку. Крім того, досвід багатьох країн свідчить, що розбіжності між бухгалтерськими та ринковими оцінками здебільшого не є несприйнятними.

Отже, якби в бухгалтерській моделі можна було урахувати значну частину ризиків, пов'язаних з діяльністю банку, то це давало б можливість на підставі даних фінансової звітності одержувати оцінки, досить близькі до ринкових.

У практичній діяльності для оцінювання діяльності банку використовують показники прибутковості, розраховані за даними бухгалтерського обліку та фінансової звітності банку. Прибутковість відіграє важливу роль у діяльності банку, оскільки досягнення задовільного рівня прибутку дає змогу поповнювати капітал, формує основу життєдіяльності та зростання банку, а також забезпечує прийнятний рівень дивідендних виплат акціонерам.

Стратегічною метою діяльності банку є максимізація його ринкової вартості (ринкової оцінки власного капіталу).

Таких поглядів на мету діяльності банку дотримується більшість зарубіжних учених. П. Роуз наголошує: «Справді, засадничий принцип фінансового мене-

джменту відповідно до сьогоденної практики полягає в тому, що максимізація вартості акціонерного капіталу банку є ключовим завданням, яке повинно мати пріоритет над іншими» [6, с. 128]. Дж. Сінкі пише: «Теоретично метою банку має бути максимізація його власного капіталу» [5, с. 74].

Мета формалізується через критеріальну функцію, таку, наприклад, як максимізація прибутку (у грошовому виразі) чи мінімізація ризиків за умови стабілізації прибутків. Крім того, мета діяльності банку може бути сформульована як досягнення певного рівня рентабельності, який відображається через конкретні фінансові показники. Отже, мета може передбачати досягнення встановленого рівня показників діяльності або оптимізацію критеріальної функції за наявності певних обмежень, зокрема часового інтервалу. Формулювання стратегічної мети не виключає можливого існування системи короткострокових чи проміжних цілей. Усі складові системи управління банком спрямовано на досягнення стратегічної мети.

Мета формулюється в контексті дещо загальнішого поняття — *місії як безстрокової концепції існування та розвитку організації*. Завдання місії полягає у виборі напрямку та засобів удосконалення діяльності банку. Формулювання місії банку передбачає визначення його місця і ролі в економіці та суспільстві, що потребує розгляду банку як цілісної системи зі своєю філософією та ідеологією. Наприклад, місія банку може бути визначена як виживання в конкурентному середовищі, що передбачає належність системи до множини заданих наперед можливих станів за будь-яких змін навколишнього середовища. Іноді місія конкретизується через опис основних функцій та завдань банку, таких, наприклад, як кредитування малого бізнесу чи завоювання позицій лідера на конкретному сегменті ринку.

З огляду на вибрану мету формується стратегія управління фінансами конкретного банку. За системного підходу стратегії визначаються як альтернативні способи досягнення поставленої мети. Оскільки між прибутковістю та ризиком існує пряма залежність, то ринкова оцінка вартості банку підвищується за двох обставин: зростання прибутків за постійного рівня ризику або зниження ризику за умови стабілізації прибутковості.

Тому і вибір стратегій управління фінансами банку незначний — їх лише дві. Першу спрямовано на максимізацію прибутків, не виключаючи при цьому можливості зазнати збитків, а отже, вона є стратегією підвищеного ризику. Друга — має на меті мінімізацію ризиків та стабілізацію прибутків. Отже, банки вимушені постійно балансувати між прибутковістю і ризиком, вибираючи одну з цих альтернативних стратегій. Слід підкреслити, що вибір найраціональнішої стратегії управління є індивідуальним і залежить насамперед від настроїв, сподівань і преференцій власників (акціонерів) банку.

У формалізованому вигляді фінансові стратегії можна описати за допомогою моделей (рис. 1.5). У першій моделі цільовою функцією є максимізація прибутку (P) за умови обмеження ризику (R) через установаження максимально допустимого його значення (R'), у другій — мінімізація ризику за утримання показників прибутковості на певному рівні, не нижчому за заданий (P').

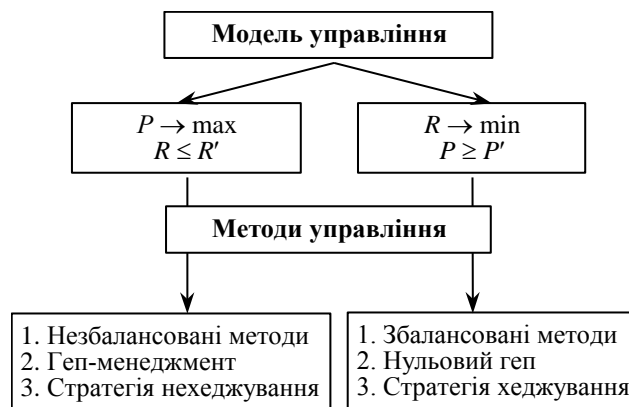

Рис. 1.5. Моделі та методи управління фінансовою діяльністю банку

Стратегія максимізації прибутку передбачає свідоме взяття на себе ризику, характеризується спекулятивними тенденціями і реалізується через застосування незбалансованих підходів до управління активами і пасивами банку (які не передбачають вирівнювання окремих статей балансу за обсягами чи строками). До них належать, наприклад, управління гепом, управління дюрацією, утримання відкритої валютної позиції, формування агресивного портфеля цінних паперів, проведення спекулятивних операцій з фінансовими деривативами. Основне завдання управління за такого підходу — недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, який загрожує самому існуванню банку і може призвести до банкрутства.

Стратегію мінімізації ризику вибирають тоді, коли рівень прибутковості банку задовольняє керівництво та акціонерів, а основною метою є стабілізація фінансових результатів. У цьому разі мета досягається за допомогою таких прийомів управління активами і пасивами банку, як приведення у відповідність строків та обсягів активів і зобов'язань, чутливих до змін процентної ставки (фіксація спреда); імунізація балансу; утримання закритої валютної позиції; формування збалансованого портфеля цінних паперів (наприклад, індексного портфеля); проведення операцій хеджування та страхування ризиків та ін. Зрозуміло, що на практиці досягти повної відповідності активних та пасивних статей балансу неможливо, але ця стратегія потребує насамперед максимально можливого узгодження балансових позицій. Завдання полягає в тому, щоб забезпечити ефективну реалізацію вибраної банком стратегії.

У процесі реалізації будь-якої зі стратегій використовуються дві групи методів — методи управління структурою балансу та методи управління, пов'язані з проведенням позабалансових фінансових операцій (страхування, хеджування, спекулятивні операції з фінансовими деривативами, арбітраж з контрольованим ризиком та ін.). Методи управління структурою балансу досить громіздкі, складні для реалізації в практичній діяльності та потребують значних витрат часу і коштів. Натомість методи, що передбачають проведення позабалансових операцій з метою управління, характеризуються як зручні,

гнучкі та мобільні й уможливають швидке і раціональне проведення реструктуризації позицій банку відповідно до кон'юнктури ринку.

Нині в міжнародній банківській практиці удосконалення інструментарію управління фінансовими ризиками банку відбувається досить динамічно, а інноваційний інструментарій та фінансові конструкції часто поєднують проведення балансових та позабалансових операцій. Проте для вітчизняних банків вибір методів управління є досить обмеженим, оскільки нерозвиненість окремих сегментів внутрішнього фінансового ринку, зокрема ринку фінансових деривативів, унеможливує застосування досконалих методів мінімізації ризиків. Для українських банківських установ найдоступнішими залишаються методи управління структурою балансу.

1.6. Взаємозв'язок ризиків із фінансовими результатами діяльності банку

З позицій ризик-менеджменту банківська діяльність зводиться до прийняття ризиків й отримання за це відповідної компенсації (економічної вигоди). Деякі види ризиків є ціною ведення банківського бізнесу, й уникнути їх неможливо. Тому процес управління ризиками не має на меті повного усунення ризиків.

Банк має забезпечити обґрунтований та надійний взаємозв'язок між загальними параметрами ризиків та капіталом, фінансовими ресурсами і фінансовими результатами (надходженнями).

Хоча реалізація всіх ризиків тією чи іншою мірою завжди відбувається на фінансових результатах діяльності банку, але функціональний зв'язок між ними існує не для всіх видів ризику. Тому виокремлюють:

- ризики, корельовані з економічною вигодою (прибутком);
- ризики, некорельовані з економічною вигодою (прибутком).

Розглянемо основні функціональні залежності між рівнем ризиків, корельованих з прибутком, та фінансовими результатами діяльності банку.

1. Модель Дюпона

Модель Дюпона (методика декомпозиційного аналізу капіталу) досліджує залежність між показниками прибутковості і ризику банку та виявляє вплив окремих чинників на результати його діяльності:

$$ROE = ROA \times MK,$$

де ROE — показник прибутковості капіталу; ROA — показник прибутковості активів; MK — мультиплікатор капіталу.

Показник мультиплікатора капіталу (MK) — це відношення середніх активів (A) до власного капіталу банку (K):

$$MK = \frac{A}{K}.$$

Показник мультиплікатора капіталу розглядається як узагальнений індикатор ризиковості банку. Що вищим є значення мультиплікатора капіталу, то вищим буде й ризик. Для отримання вищого прибутку треба мати ризикованішу структуру балансу за інших однакових умов. Для досягнення вищого рівня прибутковості капіталу треба мати вищий показник МК. Якщо ефективність роботи банку знижується, то для забезпечення бажаного рівня прибутковості капіталу необхідно взяти на себе ризик — збільшити відношення зобов'язань до капіталу.

Модель Дюпона вказує на взаємозв'язок прибутку із джерелами формування банківських ресурсів, а точніше — зі співвідношенням власних та залучених коштів. Навіть банк із невисоким показником прибутковості активів може досягти відносно високого рівня прибутковості капіталу за рахунок максимально можливого використання боргових зобов'язань, а отже, за рахунок підвищення ризиковості фінансової структури.

Приклад 1.1

Прибутковість активів банку становить 1,3 %. Мультиплікатор капіталу — 10 разів. Банк ставить завдання досягти прибутковості капіталу 20 %. За яких умов це можливо?

Розв'язання:

Розрахуємо фактичну прибутковість капіталу:

$$ROE = 1,3 \times 10 = 13 (\%).$$

Якщо $ROE = 20 \%$, то за стабільної прибутковості активів (1,3 %) мультиплікатор капіталу має становити:

$$\begin{aligned} MK &= ROE : ROA; \\ \text{або } MK &= 20 : 1,3 = 15,4 (\text{рази}). \end{aligned}$$

Отже, за умови стабільної прибутковості активів банку для підвищення прибутковості власного капіталу до 20 % необхідно збільшити показник мультиплікатора капіталу з 10 до 15,4 рази, тобто взяти на себе вищий ризик.

2. Модель гепу

Модель гепу описує зв'язок між процентним ризиком та маржею (процентним прибутком) банку і має вигляд:

$$\Delta P(t) \approx GAP(t) \times (r_p - r),$$

де $\Delta P(t)$ — величина зміни процентної маржі банку (у грошовому виразі) протягом періоду t ; r_p , r — прогнозована та поточна ринкові ставки відповідно, $GAP(t)$ — показник гепу.

Показник гепу визначається як різниця між величиною чутливих активів і чутливих зобов'язань банку в кожному із зафіксованих інтервалів:

$$GAP(t) = FA(t) - FL(t),$$

де $GAP(t)$ — величина гепу (у грошовому виразі) в періоді t ; $FA(t)$ — активи, чутливі до зміни процентної ставки в періоді t ; $FL(t)$ — пасиви, чутливі до зміни ставки в періоді t .

Геп може бути додатним, якщо активи, чутливі до змін ставки, перевищують чутливі зобов'язання ($FA(t) > FL(t)$), або від'ємним, якщо чутливі зобов'язання перевищують чутливі активи ($FA(t) < FL(t)$). Збалансована позиція, коли чутливі активи та зобов'язання рівні між собою, означає нульовий геп. За нульового гепу маржа банку буде стабільною, незалежною від коливань процентних ставок, а процентний ризик — мінімальним. Проте одержати підвищений прибуток унаслідок сприятливої зміни процентних ставок на ринку за нульового гепу неможливо.

Збільшення чи зменшення процентної маржі залежить від знака гепу («плюс» чи «мінус»), а також від того, зростатимуть чи спадатимуть процентні ставки на ринку. Додатне значення $\Delta P(t)$ указує на збільшення маржі і буде результатом підвищення ставок за додатного гепу або зниження ставок за від'ємного гепу. Від'ємне значення $\Delta P(t)$ означатиме зниження маржі банку, зумовлене підвищенням ставок за від'ємного гепу або їх зниженням за додатного гепу.

І додатний, і від'ємний геп надають банку потенційну можливість отримати більшу маржу, ніж у разі нульового гепу. Незалежно від того, додатний чи від'ємний геп має банк, чим більша абсолютна величина гепу, тим вищий рівень процентного ризику бере на себе банк і тим більше змінюється його маржа. Тому геп є показником рівня процентного ризику, на який наражається банк протягом зафіксованого часового інтервалу.

Приклад 1.2

Як вплине на прибуток банку зростання процентних ставок на ринку на 7 %?

Таблиця

БАЛАНС БАНКУ

Показник	Активи, млн грн	Пасиви, млн грн
Збалансовані за строками	120	120
Чутливі до зміни ставки	250	600
Нечутливі до зміни ставки	710	340
Неробочі активи/безпроцентні пасиви	230	70
Капітал		180
Усього	1310	1310

$$GAP(t) = 250 - 600 = -350 \text{ (тис. грн)}$$

$$\Delta P(t) = (-350) \times 0,07 = -24,5 \text{ (тис. грн)}.$$

Отже, якщо ринкові ставки зростуть на 7 %, а структура балансу залишиться незмінною, банк недоодержить 24,5 тис. грн процентного прибутку. Це і є варіантна оцінка процентного ризику банку.

Модель гепу дає змогу отримати приблизну оцінку процентного ризику, причому в зафіксованому інтервалі часу, протягом якого структура балансу може вважатися незмінною. Для точніших оцінок застосовують удосконалену модель кумулятивного гепу.

Кумулятивний (нагромаджений) геп — це алгебраїчна сума (з урахуванням знака) гепів у кожному з часових інтервалів, на які поділено часовий горизонт. Для обчислення показника кумулятивного гепу в кожному з інтервалів обчислюють алгебраїчну суму гепів за попередні періоди.

За економічним змістом кумулятивний геп — це інтегральний показник, що відбиває рівень ризику процентних ставок, на який наражається банк протягом розглянутого часового горизонту.

Якщо ж потрібно оцінити можливі коливання процентної маржі в кожному з часових періодів, на які поділено часовий горизонт, то слід брати до уваги тривалість періоду в днях. У такому разі для обчислення абсолютної величини зміни банківської маржі доцільно використати модель кумулятивного гепу:

$$\Delta P(T) = KGAP(T) \cdot (r_p - r) \cdot \frac{T}{BS},$$

де $KGAP(T)$ — кумулятивний геп; T — тривалість інтервалу в днях; BS — база розрахунку в днях (360 або 365);

Приклад 1.3

Оцінити зміну процентної маржі банку протягом року з урахуванням прогнозу зміни процентних ставок на ринку (табл.).

Обчислимо значення маржі в річному еквіваленті — $\Delta P_1(T)$, а потім — з урахуванням тривалості інтервалу прогнозування — $\Delta P_2(T)$. Тривалість часового інтервалу визначається в днях від поточного моменту до закінчення періоду, в якому визначено кумулятивний геп.

Таблиця

**ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ
БАНКУ ЗА МЕТОДОМ КУМУЛЯТИВНОГО ГЕПУ, тис. грн**

Показник	Період					
	До 7 дн.	8—30 дн.	1—3 міс.	4—6 міс.	7—9 міс.	10—12 міс.
$(r_p - r)$, %	-2,3	-1,8	-1,2	-2,9	-0,5	3,4
$KGAP(T)$	-26 535	-20 485	-17 052	38	9945	697
$\Delta P_1(T)$	610,3	368,7	204,6	-1,1	-49,7	23,7
T , днів	7	30	91	183	275	365
$\Delta P_2(T)$	11,7	30,3	51,0	-0,56	-37,4	23,7

Результати аналізу свідчать, що завдяки досягненню відповідності між гепом та динамікою ринкових ставок (від'ємний геп за зниження ставок) у найближчі три місяці маржа банку зростатиме і за цей час збільшиться на 51 тис. грн.

Але згодом, якщо менеджмент банку не проведе реструктуризації балансу, цей результат буде нівельовано, і в періоді чотири—шість місяців банк матиме зниження маржі. А оскільки прогноз руху процентних ставок передбачає їх подальше зниження, то і маржа поступово зменшуватиметься, про що свідчить динаміка показника $\Delta P_1(T)$. За підсумками року чистий процентний дохід за інших однакових умов зросте на 23,7 тис. грн.

Модель гепу може бути використана банком для проведення інваріантного аналізу стратегій управління процентним ризиком. Вибір стратегій управління ґрунтується на оцінці того, як окремі чинники процентного ризику (у даному разі — геп і процентні ставки) вплинуть на загальний фінансовий результат банку.

3. Модель валютного метчингу

Залежність між величиною прибутків (збитків), одержаних у результаті утримання банком відкритої валютної позиції, та змінами валютних курсів на ринку, описується моделлю (модель валютного метчингу):

$$\Delta P_V = VP \cdot (s_p - s),$$

де ΔP_V — прибуток (збиток), отриманий від переоцінювання валютних коштів у зв'язку зі зміною валютного курсу; VP — валютна позиція банку; s_p, s — прогнозований та поточний валютний курс відповідно.

Валютна позиція є індикатором валютного ризику банку і визначається співвідношенням між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті (A_V) і та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у тій самій валюті (L_V):

$$VP = A_V - L_V.$$

Валютна позиція банку може бути відкритою або закритою і розраховується окремо за кожною іноземною валютою, що входить до мультивалютного портфеля банку. Валютна позиція називається відкритою, якщо сума активів в іноземній валюті не збігається з сумою пасивів у тій самій валюті. Існують два види відкритої позиції:

— *чиста довга валютна позиція* ($A_V > L_V$) — сума активів в іноземній валюті перевищує суму відповідних пасивів (показник валютної позиції має знак «плюс»);

— *чиста коротка валютна позиція* ($A_V < L_V$) — сума зобов'язань перевищує суму активів у тій самій іноземній валюті (показник валютної позиції зі знаком «мінус»).

Якщо сума активів в іноземній валюті врівноважена сумою пасивів у тій самій іноземній валюті ($A_V = L_V$), то така позиція називається *закритою* або по-

зицією зведення, чи відповідності. У такому разі валютного ризику майже немає, адже зміна курсу однієї валюти щодо іншої однаково позначається як на вартості активів, так і на вартості пасивів, а це не викличе ні втрат, ні доходів унаслідок зміни валютного курсу.

Маючи відкриту валютну позицію, банк може отримати прибутки чи зазнати збитків через зміну валютного курсу з огляду на закономірність:

- довга валютна позиція приносить прибутки в разі підвищення курсу іноземної валюти і завдає збитків у разі його зниження;
- коротка валютна позиція приносить прибутки в разі зниження курсу іноземної валюти, але завдає збитків при підвищенні курсу.

Залишаючи валютну позицію відкритою, учасники ринку можуть «грати» на валютних курсах й отримувати прибутки спекулятивного характеру. Такі прибутки супроводжуються підвищеним валютним ризиком. Чим більший ризик бере на себе учасник, тим більший прибуток він може отримати від «гри» на валютних курсах. Але за несприятливих змін на валютному ринку втрати, спричинені взятим валютним ризиком, також будуть значними. Обмеження рівня валютного ризику означає зменшення можливостей отримання як прибутків, так і збитків.

Приклад 1.4

Як вплине на прибуток банку зниження ринкового курсу долара з 28,12 до 26,03 грн за дол. та підвищення курсу євро з рівня 29,07 до 30,25 грн за євро?

Таблиця

БАЛАНС БАНКУ, млн грн

Активи	Сума	Пасиви	Сума
Каса	25	Депозити	385
Кредити (у доларах)	350	Депозити (у доларах)	260
Кредити (в євро)	170	Депозити (в євро)	190
Кредити	550	МБК	80
Цінні папери (у доларах)	55	МБК (у доларах)	65
Цінні папери (в євро)	100	МБК (в євро)	120
Основні фонди	100	Капітал	250
Усього	1350		1350

Розв'язання:

Банк має довгу позицію за доларами ($350 + 55 > 260 + 65$), яка в разі зниження курсу долара призведе до збитків:

$$(405 - 325) : 28,12 \times (26,03 - 28,12) = -5,95 \text{ (млн грн).}$$

За євро в банку утворилася коротка позиція ($170 + 100 < 190 + 120$), що за умови підвищення курсу євро також спричинить збитки, оскільки вартість зобов'язань у євро зростатиме швидше, ніж вартість активів у євро:

$$(270 - 310) : 29,07 \times (30,25 - 29,07) = -1,62 \text{ (млн грн)}.$$

Таким чином, за реалізації прогнозів щодо зміни валютних курсів банк недоотримає 7,57 млн грн прибутку ($5,95 + 1,62$).

Отже, рівень валютного ризику банку залежить не тільки від власної позиції банку, яка може бути обчислена досить точно, а й від ринкової кон'юнктури, прогнозування якої є серйозною проблемою. Зарубіжний досвід свідчить, що навіть у відносно благополучних країнах банкіри останнім часом надають перевагу стратегіям мінімізації ризиків. У цьому разі модель валютного метчингу служить інструментарієм аналізу та обґрунтування внутрішніх лімітів валютного ризику і допустимих діапазонів зміни фінансових результатів діяльності банку.

4. Модель CAPM

Згідно з основними положеннями моделі CAPM (моделі Шарпа) залежність між очікуваною доходністю портфеля цінних паперів та ризиком виражається формулою:

$$d_p = d_o + \beta_p \times (d_m - d_o),$$

де d_p — доходність портфеля; β_p — показник ризику портфеля, d_m — очікувана доходність ринкового портфеля; d_o — ставка доходності за безризиковими цінними паперами (ставка без ризику).

За економічним змістом перевищення доходності портфеля над ставкою без ризику є премією, яку банк отримує за ризик, який він взяв на себе, придбавши певні цінні папери в процесі формування портфеля.

Приклад 1.5

Визначити очікувану доходність портфеля цінних паперів за допомогою моделі Шарпа, якщо ставка без ризику становить 9 %, середня доходність ринку — 14 %, коефіцієнт β портфеля — 1,4.

$$d_p = 9 + 1,4 \times (14 - 9) = 16 \text{ (\%)}.$$

Таким чином, доходність портфеля буде тим вищою, чим вищий коефіцієнт β , тобто портфельний ризик.

Розглянуте дає підстави зробити висновок, що управління банківськими ризиками не може розглядатися автономно, оскільки ризик тісно пов'язаний з фінансовим результатом діяльності банку. Цілі управління ризиками мають визначатися в контексті загальної стратегії управління банком.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ПІДСУМКИ

Під **ризиком** розуміють невизначеність щодо здійснення тієї чи іншої події в майбутньому.

Ризик — імовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними відхиленнями, що в результаті призведе до небажаних наслідків.

У банківській справі ризик пов'язується насамперед з фінансовими втратами, що виникають у разі реалізації певних ризиків.

3 позиції НБУ ризик — це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, матимуть негативний вплив на капітал та (або) надходження банку.

3 позицій банку ризик — це ймовірність недоодержання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників. Такі збитки можуть бути прямі (доходи чи капітал) чи непрямі (накладення обмежень на здатність банку досягти поставлених бізнес-цілей).

Основною причиною виникнення ризиків є невизначеність середовища діяльності. Це зумовлено такими чинниками, як брак повної та вірогідної інформації про зовнішнє середовище; обмеженість можливостей суб'єкта підприємництва щодо сприйняття та опрацювання інформації, яка до нього надходить; випадковість появи несприятливих подій у процесі здійснення діяльності; свідомо протидія учасників ринку, зокрема конкурентів; виникнення трудових конфліктів; порушення договірних зобов'язань; політичні рішення, які істотно впливають на економіку.

За джерелами виникнення банківські ризики поділяються на зовнішні (ендогенні) і внутрішні (екзогенні).

До **зовнішніх ризиків** банку належать: ризик форс-мажорних обставин; ризик країни; зовнішньополітичний ризик; правовий ризик; макроекономічний ризик.

Із **внутрішніх ризиків** банку (за класифікацією НБУ) виокремлюють *дев'ять* категорій ризиків, які поділяються на дві групи.

До **першої групи** віднесено ризики, щодо яких існує безпосередня залежність між рівнем ризику і доходами банку (квантифіковані ризики). До *першої групи належать шість категорій ризиків*: кредитний; ліквідності; ризик зміни процентної ставки (основні типи процентного ризику: ризик зміни вартості ресурсів; ризик зміни кривої дохідності; базисний ризик; ризик права вибору); ринковий ризик; валютний ризик (основні типи валютного ризику: ризиктранзакції; ризик перерахунку; економічний валютний ризик); операційно-технологічний ризик. *Мета процесу управління* цими ризиками полягає в їх оптимізації.

До **другої групи** віднесено ризики, щодо яких немає безпосередньої залежності між ризиком і доходами банку (неквантифіковані ризики). До *другої групи віднесено*: юридичний, стратегічний, репутації. *Мета управління ризиками* полягає в їх мінімізації.

За сферою виникнення банківські ризики поділяються на фінансові (цінові та нецінові) і функціональні.

За мірою впливу на фінансовий стан банку ризики поділяються на мінімальні, допустимі (виправдані), критичні, катастрофічні.

Процес управління ризиками спрямовано на досягнення стратегічної мети діяльності банку — підвищення ринкової вартості власного капіталу.

Мета управління ризиками полягає в оптимізації співвідношення між рівнем ризику та очікуваною економічною вигодою, яка є компенсацією за взятий банком ризик.

Правила управління банківськими ризиками:

- усі види ризиків взаємозв'язані;
- рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення;
- ризики, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їхніх клієнтів;
- банкіри повинні намагатись уникати ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошима.

Управління ризиками — це процес, спрямований на виявлення (ідентифікацію), вимірювання (оцінювання), контроль та моніторинг ризикових позицій банку, а також урахування взаємозв'язків між різними видами ризиків.

Етапи процесу управління ризиками:

- 1) виявлення та ідентифікація;
- 2) вимірювання та оцінювання (квантифікація);
- 3) реалізація управлінських рішень, спрямованих на пом'якшення, мінімізацію або усунення ризиків за допомогою відповідних методів управління;
- 4) контроль та моніторинг за рівнем ризиків.

Між рівнем ризиків та фінансовими результатами діяльності банку існує прямий зв'язок.

Стратегія максимізації прибутку передбачає свідоме взяття на себе ризику, характеризується спекулятивними тенденціями і реалізується через застосування незбалансованих підходів до управління активами і пасивами банку. Основне завдання менеджменту за такого підходу — недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, який загрожує самому існуванню банку і може призвести до банкрутства.

Стратегію мінімізації ризику обирають, коли для банку основною метою є стабілізація фінансових результатів. Ця мета досягається за допомогою фіксації спреду; імунізації балансу; утримання закритої валютної позиції; формування збалансованого портфеля цінних паперів (наприклад, індексного портфеля); проведення операцій хеджування та страхування ризиків та ін.

Для виявлення *взаємозв'язку між фінансовим результатом та окремими ризиками банку* використовуються аналітичні моделі — модель Дюпона, модель гепу, модель валютного метчингу, модель SARМ та інші.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому полягає сутність економічних ризиків?
2. Які джерела виникнення ризиків у банківській діяльності?
3. Яку класифікацію ризиків запропоновано НБУ?

4. Які особливості групування ризиків за методикою НБУ?
5. Які ризики належать до групи цінових?
6. Які ризики належать до групи функціональних?
7. Які ризики виокремлюють залежно від впливу на фінансовий стан банку?
8. У чому полягає мета процесу управління ризиками в банку?
9. З яких етапів складається процес управління ризиками?
10. Які основні правила управління банківськими ризиками?
11. Назвіть принципи управління банківськими ризиками.
12. У чому полягає зміст стратегічного управління банківськими ризиками?
13. У чому полягають особливості оперативного управління банківськими ризиками?
14. Визначте сутність стратегій управління прибутком та ризиком банку.
15. Зв'язок між якими показниками описує модель Дюпона?
16. Для оцінки якого ризику використовується модель гепу?
17. Яку залежність описує модель CAPM?

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ступаков В. С., Токаренко Г. С.* Риск-менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 288 с.
2. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104.
3. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 р. № 361.
4. *Маршалл Дж. Ф., Бансал В. К.* Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1998. — 784 с.
5. *Синки Дж.* Управление финансами в коммерческих банках. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.
6. *Роуз П. С.* Банковский менеджмент: Пер. с англ. — М.: Дело, 1995. — 768 с.
7. *Редхэд К., Хьюс С.* Управление финансовыми рисками: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 288 с.
8. *Маккарти М. П., Тимоти П. Ф.* Риск: управление риском на уровне топ-менеджеров и советов директоров. — М.: Альпина, 2003. — 233 с.
9. *Балдин К. В., Воробьев С. Н.* Управление рисками. — М.: ЮНИТИ, 2005. — 234 с.
10. *Беляков А. В.* Банковские риски: Проблемы учета, управления и регулирования. — М.: БДЦ-Пресс, 2006. — 256 с.
11. Банківські ризики: теорія та практика управління. — Монографія. / За ред. Л.О. Примостки. — К.: КНЕУ, 2008. — 456 с. (д.а. 26,51)
12. Прогнозування та хеджування фінансових ризиків. — Монографія. / За ред. Л.О. Примостки. — К.: КНЕУ, 2014. — 424 с.
13. *Crouhy M., Mark R., Galai D.* Risk Management. — McGraw-Hill, 2001. — 286 с.
14. *Jorion P.* Financial Risk Manager Handbook. GARP. 2005. — 305 с.